

Djurens Rätt.

Naturligt beteende

Verkligheten kolliderar med djurens behov

Naturligt beteende

Verkligheten kolliderar med djurens behov

av Linda Björklund, Lollo Hernander, Lena Lindström,
Cecilia Mille, Staffan Persson och Maj Sölvesdotter

Djurens Rätt
Box 2005
125 02 Älvsjö
www.djurensratt.se
info@djurensratt.se
08 - 555 914 00

Copyright Djurens Rätt 2010

Tryck: DMM, Stockholm, 2010

ISBN 978-91-88786-81-4

Omslagsfoto: Jan Andersson (överst) Catarina Krång (nederst)

Layout: Marit Mossbäck

Rapporten är tryckt med vegetabiliska färger på 100% återvunnet papper.

Innehåll

Sammanfattning	5
1. Inledning	6
2. Vad är naturligt beteende?	9
3. Nötdjur	13
4. Grisar	20
5. Hönor, tuppar och kycklingar	27
6. Fiskar	32
7. Minkar	35
8. Möss och råttor	41
9. Hästar	49
10. Katter	53
11. Kaniner	59
12. Djurens Rätts krav	63
Djurens Rätt	64

Sammanfattning

Det finns en utbredd uppfattning om att det är alldeles tillräckligt att djuren har det rent omkring sig och får näringsrik mat, vatten och veterinärvård. Med den här rapporten vill vi visa att det inte stämmer. Djur måste också ges möjlighet att bete sig naturligt – annars mår de dåligt.

Djurskyddslagens fjärde paragraf slår fast att djur ska ha möjlighet att bete sig naturligt. Lagen är dock ingen garanti för att det är så djurens verklighet ser ut. Kor och kalvar skiljs från varandra direkt efter födseln, hönor hålls i burar, grisar får inte böka, fiskars behov av utrymme och socialt beteende ignoreras i akvarier och fiskodlingar, minkar hålls i burar utan möjligheter att simma eller klättra, möss och råttor som används i djurförsök får inte sträcka på sig, klättra eller bygga bon, hästar hålls ensamma, katter hålls ofta enbart inomhus där de inte kan klättra eller jaga och kaniner hålls ensamma i burar där de inte kan gräva hålor.

Så får det inte fortsätta. Djurens Rätt kräver att djurens beteendebestanden tas på allvar och att djurskyddslagen uppfylls i praktiken.

1. Inledning

1.1 Varför en rapport om naturligt beteende?

Det finns en utbredd uppfattning om att det är alldeles tillräckligt att djuren har det rent omkring sig och får näringsrik mat, vatten och veterinärvård. Vikten av att djur ska få utlopp för sina naturliga beteenden tas inte alltid på allvar. När kunskap om djurs beteendemässiga behov saknas är det lätt att dra slutsatsen att andra djur behöver ungefär detsamma som vi människor. I vissa fall stämmer det men ofta blir det fel. Det här vill Djurens Rätt ändra på. Denna rapport är en del i det arbetet och vi hoppas kunna bidra till en ökad kunskap om och förståelse för djurens behov. Den här rapporten tar inte upp alla djurslag. De andra djuren är därmed inte mindre viktiga. Med vårt urval vill vi visa att djur hindras från att bete sig naturligt i både livsmedels- och pälsindustrin och när djur används i djurförsök eller för nöjes eller sällskaps skull.

Rapporten handlar om djurens situation i vardagen (främst under svenska förhållanden), det de upplever dag efter dag. Det betyder dock inte att det som djuren utsätts för i samband med exempelvis transporter, slakt och olika ingrepp på något vis är oväsentligt. Vi vill sätta fokus på vad vi anser är ett av de absolut största problemen inom dagens djurhållning; att många djur under en stor del av sin livstid inte kan få utlopp för flera av sina mest grundläggande behov.

1.2 Djuren har laglig rätt till sitt beteende

Den svenska djurskyddslagens fjärde paragraf är unik i världen. Den ställer krav på att alla djur i fångenskap ska hållas på ett sådant sätt att de kan bete sig naturligt. Tyvärr är det här allt för ofta bara vackra ord som döljer en helt annan verklighet. Den svenska djurskyddslagen och dess fjärde paragraf används gång på gång som alibi för att djuren har det bra i Sverige. Ett exempel från Sveriges Grisföretagares hemsida: *”Den svenska djurskyddslagen garanterar att djuren föds upp i en närmiljö där de kan utöva sina naturliga beteenden.”*

Frågan om djurs rätt till naturligt beteende är särskilt aktuell i och med den djurskyddslagsutredning som pågår och ska redovisas under våren 2011. Det finns en risk för att fjärde paragrafens innehåll om rätt till naturligt beteende kommer att försvagas, vilket

vore mycket olyckligt. Djurens Rätt är av den uppfattningen att djurskyddsbestämmelserna (lagen, förordningen och föreskrifterna) måste vara långtgående och tydliga. Det finns ett oroande tryck, både från politiskt håll och från djurindustrin, att allt mer förenkla djurskyddsbestämmelserna och minska på detaljkraven. Djurens Rätt anser att detaljkraven har viktiga funktioner att fylla. Dessa ska kombineras med en fungerande djurskyddskontroll med tillräckliga resurser för att genomföra en effektiv kontroll som lägger vikt vid att se till hur djuren mår.

Djurskyddslagen i sig kan inte garantera att djuren mår bra. Men fjärde paragrafens lydelse är en förutsättning för en utveckling mot att alla djur ska ha rätt till att leva sina liv i enlighet med naturliga beteenden och behov. Tolkningen av paragrafen måste i mycket större utsträckning spegla den kunskap som finns om naturliga beteenden. Att saker och ting sett ut och gjorts på ett visst sätt under lång tid får inte betyda att det alltid måste vara så. Det krävs ny-tänkande och systemändringar. Och det krävs att djurens naturliga beteenden och behov tas på allvar.

2. Vad är naturligt beteende?

2. Vad är naturligt beteende?

2.1 Myten: Det man aldrig haft saknar man inte

Slaktsvinen har ju aldrig fått boka i jorden så det har de ingen längtan efter att få göra. Familjens kanin behöver inte anstränga sig med att gräva någon håla, den har ju en ren och fin bur och minken på pälsfarmen klarar sig bra utan att simma för den får så näringsrik mat serverad. Så kan det låta. Men konsekvenserna för djuren blir förödande om vi tror på myten om att det som djuren inte känner till kan de heller inte sakna. Grisen behöver boka, kaninen behöver få gräva hålor och minken behöver simma för dessa behov är medfödda och till stor del oberoende av yttre omständigheter. Hindras djuren från att utföra sådana beteenden mår de dåligt.

2.2 Behov som styrs av motivation

Etologi handlar om djurs beteenden och dess orsaker. Ett sätt att förklara vad som menas med **naturligt beteende** är "det beteende som utvecklats under evolutionen".¹ Naturliga beteenden speglar djurens *behov*.² Det som avgör om djuret har behov av att utföra ett visst beteende, till exempel att sitta högt på natten, bygga ett bo eller vältra sig i gytta, är om individen är motiverad att utföra beteendet eller inte. *Motivationen* att utföra olika beteenden är utvecklad för att fungera i den miljö som arten är anpassad att leva i.² Många beteenden är djuren så starkt motiverade att utföra, att de kräver sitt utlopp oavsett yttre omständigheter. Ett exempel är hönors behov av att sitta högt och sova. Även om de aldrig har sett ett rovdjur så vet hönor alldeles av sig själva att på natten ska man sitta högt. På samma sätt vill en suga bygga bo åt sina nyfödda även om hon redan har en varm och skyddad miljö. De sugor som inte tyckte det där med bobyggande var så viktigt och de hönor som trivdes med att sova på marken fick inte lika många överlevande ungar, så de egenskaperna har sedan länge dött ut i det vilda. Att vältra sig i vatten eller gytta är exempel på ett beteende

där grisarnas motivation att vältra beror på yttre omständigheter som vilken temperatur det är. Grisarna vältrar sig för att kyla ner sig och behöver de inte kyla ned sig så är de heller inte motiverade att ta ett dopp.

2.3 Vad händer om djuren inte får bete sig naturligt?

Om djuren inte ges möjligheter att utföra de beteenden de är motiverade till, uppstår *frustration*. När beteendet hindrats länge eller om det är mycket starkt motiverat kan djuret utveckla *beteendestörningar*. Exempel på det är svansbitning hos grisar och fjäderplockning hos hönor. Ytterligare exempel på beteendestörningar är så kallade *stereotypier*. De förekommer inte hos djur i det vilda utan utvecklas bara i fångenskap.² En stereotypi är rörelser utan uppenbar funktion, som upprepas på samma sätt under lång tid.^{2,3} Oftast är stereotypierna ett sätt för djuren att hantera en påfrestande situation.² Stereotypier hos rovdjur har ofta med förflyttning att göra (kopplat till deras stora rörelsebehov). Grisar, nötdjur och hästar får istället stereotypier som har med munnen att göra (kopplat till deras stora födosöksbehov).

Det talas ofta om stressade djur, men vad menas med det egentligen? *Stress* är ett komplext begrepp. I relation till naturligt beteende uppstår stress när en individ hindras i att utföra beteenden som den är motiverad att utföra (till exempel bobyggnad hos en sugga eller födosök hos en höna).

2.4 Domesticeringens effekter på beteende

Domesticering är den genetiska förändringsprocessen hos djur från ett liv i det vilda till ett liv under mer eller mindre kontroll av människor.⁴ Djurpopulationer förändras under domesticeringen och egenskaper som färg och storlek skiljer sig ofta åt mellan dagens tamdjur och deras vilda förfäder. Men när det handlar om beteenden är skillnaderna små. Inga nya beteenden verkar ha tillkommit hos de domesticerade arterna och få av beteendena hos de vilda förfäderna har försvunnit.⁴ Beteendet kontrolleras av genetiska mekanismer som formats under tusentals år av evolutionen i naturen och de mekanismerna har bara förändrats en aning av domesticeringen.⁴

2.5 Aveln påverkar djurens möjligheter till naturligt beteende

Även om alla viktiga beteendebeståndsdelar finns kvar, har djuren på andra sätt förändrats av domesticeringen och produktions- eller utseendestrikt avel. Dessa förändringar kan försvåra djurens möjligheter att bete sig naturligt. Ett exempel är att det är vanligt att grisar i

grisindustrin som får leva ute får ont i benen. En orsak till det är att lederna hos dagens tamgrisar inte klarar de påfrestningar rörelse i utomhusmiljö innebär, med nivåskillnader, hårda, leriga, hala och gropiga partier.⁵

Ytterligare exempel är korna, kycklingarna och hundarna. Produktions- och tillväxtinriktad avel har gjort att i mjölkindustrin är kornas juver så stora att kalvarna när de får dia kan ha svårt att hitta spenarna.² Kycklingarna växer så snabbt att de får svårt att gå på grund av benproblem.⁶ Får de leva längre än de fem veckor som är deras livslängd i kycklingindustrin, blir problemen ännu värre.⁷ Kycklingarna är framavlade för att växa så snabbt som möjligt fram till slakten. De skulle ha små möjligheter att klara sig och leva ett bra liv någon längre tid i naturlig miljö. Bland hundraser finns det en mängd exempel på mer eller mindre extrem avel med negativa djurskyddseffekter som följd. Rasen basset hound till exempel är framavlade så att den inte kan röra sig utan att släpa magen i marken.⁸

Källor

1. Keeling, L., & Jensen, P. (2009) Abnormal Behavior, Stress and Welfare. Sid 85–101 i: Jensen, P. (red.) The ethology of domestic animals. CAB International, Wallingford, UK.
2. Jensen, P. (1993) Djurens beteende och orsakerna till det. Stockholm: Natur och Kultur, LT:s förlag.
3. Broom, D.M. & Fraser, A.F. (2007) Domestic animal behavior and welfare 4th ed. CAB International, Wallingford, UK.
4. Jensen, P. (2009) The ethology of domestic animals. CAB International, Wallingford, UK.
5. Heldmer, E., (2009) Osteokondros vanligt hos kravgrisar. Svenska Djurhälsovården. Internet: http://www.svdhv.org/nyhemsida/Artiklar/100531_gris_sjukdomsanmarkningar_krav.html. Sidan besökt 2010-08-31.
6. Sanotra, G. S., & Berg, C., (2003) Investigation of lameness in the commercial production of broiler chickens in Sweden. Inst. för husdjurens miljö och hälsa, SLU, Skara. Specialarbete 22. 48 sidor.
7. Lagerstedt, Å., (2006) Ekologiskt uppfödda kycklingar – en jämförelse mellan två olika foder. Institutionen för husdjurens utfodring och vård, SLU. Examensarbete 221.
8. Beck-Friis, J., (2006) Åtgärder mot extremaveln måste vidtas. Ledare i Svensk Veterinärtidning nummer 10, 2006.

3. Nötdjur

Mjolk- och köttindustrin är svåra att skilja från varandra eftersom två tredjedelar av det svenska nötköttet kommer från djuren i mjölkindustrin. Att hålla kor som utsatts för produktionsinriktad avel och som måste föda kalvar en gång om året för att producera mjölk, innebär också allvarliga djurskyddsproblem kopplade till djurens naturliga beteenden. För djurens skull anser Djurens Rätt att vi människor inte ska föda upp och döda nötdjur i förtid för att äta upp dem eller deras mjölk.

3.1 Naturligt beteende hos kor, tjurar och kalvar

3.1.1 Mycket sociala

Kor, tjurar och kalvar är sociala. De har ett stort behov av sällskap och lever i flock under naturliga förhållanden. En stor hjord med omkring hundra djur består av flera mindre flockar. En flock består i sin tur av några kor, som ofta är systrar, och deras kalvar (totalt omkring 10–15 individer).¹ Tjurarna lever mer för sig själva eller i egna flockar, särskilt de yngre. De lämnar flocken när de blir könsmogna och ansluter till korna, i huvudsak i samband med brunstperiod och parning.

Nötdjur kommunicerar med hjälp av kroppsspråk, beröringar, dofter och läten. Läten används främst för att hålla ihop flocken men också i kontakten mellan ko och kalv. Flockmedlemmarna slickar varandra på kroppen (främst på huvud, nacke och rygg). Den här så kallade sociala slickningen ökar förmodligen sammanhållningen i flocken.¹ Nötdjur bildar ofta speciella ”par” inom flocken som umgås extra mycket och putsar varandra.²

3.1.2 Äter hela dagen

Nötdjur som lever i naturliga miljöer äter framför allt gräs. Med tillgång till bete tillbringar kor omkring sex till tio timmar per dag med att beta. När de betat en stund börjar de idissla.² Nötdjur idisslar, stående eller liggande, sex till åtta timmar per dag. De ligger gärna på en ostörd plats med bra utsikt.¹ De rör sig flera kilometer per dag när de betar och söker efter bra betesmarker.¹ Individerna i en flock av nötdjur är synkroniserade i sina beteenden och har en speciell dygnsrytm om de får leva ostört. De flesta betar samtidigt,

vilat samtidigt och så vidare. De betar mer på dagen och ligger ner mer under natten.¹

3.1.3 Nära kontakt mellan kon och kalven

Nötdjur kan föröka sig året om. Men i det vilda är det normalt att kalven föds på våren. Då ökar överlevnadschanserna eftersom tillgången på föda är god under sommaren. Honorna blir vanligtvis könsmogna vid nio månaders ålder. När de blir dräktiga bär de sina kalvar cirka nio månader.

Då det börjar närma sig kalvning blir kon (eller kvigan, som hon kallas innan hon fött sin första kalv) rastlös och står upp mycket.² Några timmar upp till någon dag innan kalvning lämnar hon flocken för att uppsöka en avskild plats att kalva på. Hon förbereder inget bo men väljer var hon vill kalva. Kon kalvar oftast liggande men reser sig kort efter att kalven fötts. Sen slickar hon kalven. Då stimuleras kalven att resa sig och börja dia, den blir torr och ren från fosterhinnor och andningen och blodcirkulationen stimuleras. Slickningen bidrar också till den viktiga anknytningen mellan ko och kalv.^{1,2}

Inom några timmar har kalven diat första gången. Man brukar säga att kalven är en "gömmare" och syftar då på att de första dagarna i livet ligger kalven kvar och trycker eller vilar i ett snår eller i högt gräs. Kon går iväg för att beta och dricka men kommer hela tiden tillbaka till kalven.

3.1.4 Stort sugbehov och viktig lek

Kalvar har ett stort sugbehov. De första månaderna diar kalven fyra till tio gånger per dygn.² Varje digivning pågår mellan fem och femton minuter.¹ Under de första två månaderna ligger kalven fortfarande ofta själv och vilar eller trycker och då håller kon koll på kalven och söker upp den. Därefter följer kalven allt mer med kon. Från omkring sex veckors ålder ligger kalvarna ofta tillsammans när korna betar. Kalvarna leker mycket med varandra. Lek är viktigt för kalvarnas utveckling. Då utforskar de sin omgivning och förbereder sig bland annat för att kunna undvika faror. Kalvar visar mer lek beteende i miljöer som möter deras behov.^{1,3}

3.1.5 Diar minst ett halvår

Den första tiden är kalven beroende av mjölk. Sugbehovet är stort och den första månaden diar kalven fem till tio gånger per dygn.¹ Ju äldre kalven blir desto mer fast föda börjar den äta. Vid sex till tolv månaders ålder är kalven vanligtvis avvand, det vill säga den

diar inte längre.⁴ Banden mellan kon och kvigkalven förblir starka även efter avvänjningen och upp i vuxen ålder.¹ Tjurkalvarna lämnar flocken vid könsmognad. Man har sett i studier att det sker mellan två och fyra års ålder.¹

3.2 Möjlighet till naturligt beteende i fångenskap

3.2.1 Vanligt med uppbundna kor

Drygt hälften av korna i mjölkindustrin hålls fortfarande bundna under större delen av året.⁵ När kor hålls uppbundna kan de bara stå upp och ligga ner. De kan inte klia sig på bakkroppen och har väldigt begränsade möjligheter till sociala kontakter¹ och rörelse. Forskning har också visat att djur som hålls uppbundna uppvisar ökade nivåer av onormala beteenden.^{6, 7} Kons motivation att röra sig ökar ju längre tid kon hindras från att göra det och ju mindre utrymme hon har.⁸ På de välbesökta betessläppen i början av sommaren är det just det här uppdämda rörelsebehovet som får utlopp hos korna när de äntligen får komma loss och ut.

3.2.2 Ifrågasatt beteskrav som inte gäller alla

Att alla kor har rätt att komma ut på bete på sommaren är något som ofta lyfts fram som ett exempel på hur bra den svenska djurskyddslagen är. Men verkligheten är inte så enkel. För det första

Foto: Djurens Rätt

Kor som hålls uppbundna kan bara stå upp och ligga ner. Deras möjligheter till rörelse och social kontakt är starkt begränsade.

omfattar beteskravet bara just kor – inte tjurar och inte kalvar under sex månader.⁹ Kastrerade handjur, så kallade stutar, har också rätt till bete.⁹

Även för korna är betesrätten mycket begränsad. Det räcker med att korna får komma ut sex timmar per dygn – dag eller natt spelar ingen roll – och bara under två till fyra månader om året, beroende på var i landet de finns.

De senaste åren har till exempel organisationen Sveriges Mjölkbönder kritiserat beteskravet. De menar att när besättningarna växer blir det allt svårare att ordna tillräckligt med betesmark till alla djur.¹⁰ Det är också svårt att kontrollera att reglerna följs¹¹ och de kontroller som gjorts har visat att många djurhållare inte släpper ut djuren.¹²

3.2.3 Stereotypin tungrullning

Nötdjur som inte får tillbringa tillräckligt med tid till att äta grovfoder (gräs, hö eller ensilage) kan som svar på det utveckla stereotypin tungrullning.¹ Detta eftersom de är starkt motiverade till att beta och idissla en stor del av dygnet. Vid tungrullning rullas tungan i upprepade rörelser utanför eller ibland inuti munnen.¹

3.2.4 Tidig separation och isolering av kalvarna

För att korna ska producera mjölk måste de föda kalvar. Därför insemineras de (utsätts för konstgjord befruktning) en gång per år. Kalvars behov blir bäst tillgodosedda då kalven får vara med kon.³ Ändå separeras kalvarna från korna i mjölkindustrin vanligtvis direkt eller någon dag efter födseln.¹³ Bandet mellan kon och kalven utvecklas väldigt snart efter födseln. Kalvar som skiljts från kon redan vid 24 timmars ålder känner igen sin mammas råmande en dag senare.¹⁴ Både kon och kalven stressas av att skiljas åt¹³ och att inte vara tillsammans strider mot deras naturliga beteende.¹ Kon visar stressen genom att råma, titta efter kalven, gå fram och tillbaka och försöka ta sig till kalven.¹³ Kalvarna råmar också mer, blir aktiva, uppvisar undersökande beteende och försöker ta sig ur sin box.¹³

Då kalvar inte får vara med kon har man sett att de istället väljer att vara nära andra kalvar om de har möjlighet till det och de uppvisar mycket socialt beteende.¹⁵ Trots att man vet att kalvar har behov av social kontakt³ hålls kalven ensam i en liten box efter separationen från kon, upp till åtta veckors ålder. Att bli klappad, få suga på fingrarna och höra rösten av en människa ersätter inte kontakten med kon eller andra kalvar.¹⁶

Foto: Linda Gravellelj

Kalvarna i mjölkindustrin skiljs från sin mamma kort efter födseln och hålls ensamma i små boxar.

Kalvarnas stora sugbehov tillfredsställs inte då de skiljs från kon och isoleras. Det leder till att kalvarna då de hålls i grupp kan börja suga på varandras kroppsdelar, till exempel öronen och naveln.³ Kalvarna får inte heller utlopp för sina behov av att röra på sig och att leka. Först hålls de ensamma på liten yta, och när de senare går tillsammans med andra kalvar är det i boxar som också är små och ofta har halt golv.¹⁷

3.2.5 Dags att ta kalvseparationen på allvar

Frågan om separation mellan ko och kalv diskuteras sällan i djurskyddssammanhang. Det finns ett motstånd mot att ta den här frågan på allvar. Istället för att söka lösningar som i högre grad tillgodoser kons och kalvens behov av varandra, låser man sig vid hur det är idag och famlar i mörkret efter mer eller mindre dåliga alternativ. Om miljön där kalven hålls med kon innebär smittrisker för kalven (ett argument som ibland används för att de ska separeras tidigt¹⁸) får inte lösningen vara att ta kalven därifrån. Istället måste problemet med den dåliga levnadsmiljön lösas, så att det mest grundläggande – att kalven får vara hos kon – inte blir en hälsofara. Att separationen är jobbigare då kon och kalven skiljs

åt efter några dagar jämfört med efter bara en dag är känt¹³ och används som ytterligare ett argument för tidig separation.

Inom Krav-godkänd mjölkindustri ska kalven än så länge få vara hos kon tre dagar efter födseln.¹⁹ Men regeln är ifrågasatt. Krav ser över sina djurregler och har i samband med det gjort en utredning som särskilt tar upp frågan om separation mellan ko och kalv. Ur utredningen: "... vi separerar ko och kalv i "förtid", vi stör systemet. Vi måste därför väga olika positiva och negativa faktorer mot varandra och välja det "minst dåliga" alternativet."²⁰ Djurens Rätt håller med om att det handlar om två dåliga alternativ, men anser inte att man ska välja något av dem. Separation både en och tre dagar efter födseln är långt tidigare än vad som är den naturliga tiden för avvänjning. För att förbättra djurens situation i mjölkindustrin krävs ett annat tankesätt och systemförändringar för att komma ifrån den rutinmässiga separationen mellan korna och deras kalvar.

3.2.6 Större möjligheter till naturligt beteende

Det finns enstaka exempel från mjölkindustrin där kalven får vara kvar en längre tid än några dagar hos kon. Det förekommer också att kalven efter separationen från kon får vara hos en annan ko, en så kallad amko (en ko som inte mjölkas utan istället hålls med en eller flera kalvar som diar henne).²¹ Då slipper kalven hållas ensam men man kommer inte ifrån att kalven och dess mamma skiljs från varandra.

Två tredjedelar av det svenska nötköttet kommer från djur i mjölkindustrin.²² Den sista tredjedelen kommer från djur av så kallade kötttraser.²² Inom kötttrassuppfödningen (även kallad uppfödning eller hållning av dikor) är det vanligare med mer utevistelse och att kalven får stanna längre tid hos kon (upp till ett halvår ungefär) än i mjölkindustrin. Men även här står tjurarna ofta inne året om och det är inte ovanligt att också de hålls uppbundna.

När det gäller ekologisk kontra konventionell mjölkindustri är några skillnader att djuren enligt Krav:s regler¹⁹ inte endast får ha spaltgolv, de ska ha fri tillgång till grovfoder (till exempel hö eller ensilage) och kalvarna får hållas ensamma maximalt en vecka (jämfört med åtta veckor som är tillåtet i den konventionella mjölkindustrin). Korna ska få vistas ute under en större del av året, och även tjurar och kalvar över tre månader ska ha tillgång till utevistelse på sommaren.

Källor

1. Jensen, P. (1993) Djurens beteende och orsakerna till det. Stockholm: Natur och Kultur, LT:s förlag.
2. Tucker, C.B. (2009) Behaviour of Cattle. Sid 151–160 i: Jensen, P. (red.) The ethology of domestic animals. CAB International, Wallingford, UK.
3. Broom, D.M. & Fraser, A.F. (2007) Domestic animal behavior and welfare 4th ed. CAB International, Wallingford, UK.
4. Newberry, R. & Swanson, J. (2001) Breaking social bonds. i: Keeling, L. J. & Gonyou, H. W. (red.) Social behavior in farm animals. CABI Publishing.
5. Svensk Mjök (2009) Mjök i siffror 2009.
6. Jensen, M.B. (1999) Effects of confinement on rebounds of locomotor behaviour of calves and heifers, and the spatial preferences of calves. Applied Animal Behaviour Science 62, 43–56.
7. Redbo, I. (1992) The influence of restraint on occurrence of oral stereotypes in dairy cows. Applied Animal Behaviour Science 35: 115–123.
8. Dellmeier, G.R., Friend, T., Gbur, E. (1990) Effects of changing housing on open-field behaviours of calves. Applied Animal Behaviour Science 26, 215–230.
9. Djurskyddsförordningen (1988:539)
10. Sveriges Radio Ekot (2009) Mjölkbönder kritiska mot beteskrav. 9 juni 2009.
11. Skånska Dagbladet (2010) Ingen kontrollerar om korna är på bete. 1 augusti 2010.
12. Helsingborgs Dagblad (2008) Dålig kontroll av att kor får beta. 8 augusti 2008.
13. Lidfors, L., Stehulova, I., Spinka, M. (2004) Ko-kalvseparation: Mindre stress när mjölkkor och kalvar skiljs tidigt. SLU, Fakta Jordbruk 13:2004.
14. Marchant-Forde, J. N., Marchant-Forde, R. M., Weary, D. M. (2002) Responses of dairy cows and calves to each other's vocalisations after early separation. Applied Animal Behaviour Science 78:19–28.
15. EFSA (2006) The Risks of Poor Welfare in Intensive Calf Farming Systems: an update of the Scientific Veterinary Committee Report on the Welfare of Calves. The EFSA Journal (2006) 366 1–36.
16. Raussi, S., Lensink B. J. , Boissy, A., Pyykkönen M., Veissier, I. (2003) The impact of social and human contacts on calves' behaviour and stress responses. Animal Welfare 12:191–203.
17. Jensen, M. B., Vetsergaard, K., Krohn, C. (1998) Play behavior in dairy calves kept in pens: the effect of social contact and space allowance. Applied Animal Behaviour Science 56, 97–108.
18. Beck-Friis, J. 2010 Stela regler gör att Krav-djuren far illa. Debattartikel i Aftonbladet 2010-05-31.
19. Krav ekonomisk förening (2010) Regler för KRAV-certifierad produktion Utgåva januari 2010.
20. Fröberg, S., (2010) Utredning – separation ko & kalv samt mjölkutfodring av kalvar. Utredning inför KRAV:s djurregelrevision 2010/2011.
21. Lidfors, L. & Berg, C. (2004) Kor och kalvar tillsammans – praktiska möjligheter att låta kalvarna dia inom modern mjölkproduktion. SLU. Rapport MAT21 nr 5/2004.
22. Svensk Köttinformation. Internet: <http://www.svenskkottinformation.se/svensk-notboskap/>. Sidan besökt 2010-08-24.

4. Grisar

4.1 Naturligt beteende hos grisar

4.1.1 Socialt beteende

Tamgrisarna härstammar från vildsvinen. De är sociala djur som, när de har möjlighet till det, lever tillsammans i grupper och flockar. Under naturliga förhållanden består en flock av tre till fyra honor med sina ungar. Vanligen är honorna nära släkt med varandra. Galtarna lever oftast ensamma eller i hanggrupper och ansluter till honorna vid parningstiden.¹

4.1.2 Födosöksbeteende

Under dagen ägnas naturligt omkring 50 procent till födosök.² Grisarna bökar, betar och undersöker sin miljö. Grisar har ett mycket stort behov att utföra födosöksbeteende och det gäller även om de är fysiologiskt mätta. Behovet av att böka och beta finns där ändå.¹

4.1.3 Gyttebad

Grisar har nästan inga svettkörtlar och är därför helt beroende av att kunna kyla ner sig i vatten eller gytta när det är varmt.²

4.1.4 Bobyggnad och avskildhet

Honans naturliga beteende när hon ska föda är att söka sig till enskildhet och bygga ett bo där hon grisar (föder smågrisarna). Honan isolerar sig från den övriga flocken några dagar innan det är dags att grisa och letar efter en bra plats. Till stor del är det inre faktorer, som nivåer av hormonerna prolaktin och prostaglandin, som får suggan att påbörja sitt bobyggnadsbeteende. Omkring 15 timmar innan grisningen börjar själva bobyggandet. Suggan samlar ihop material som grenar, löv, mossor och gräs och gör i ordning ett bo åt sig där. Även om det skulle finnas ett färdigt bo i närheten spelar det ingen roll, suggan är ändå starkt motiverad att bygga ett bo innan grisning.^{1,2}

De första dagarna efter födseln håller sig honan mestadels hos sin kull. Hennes utflykter från boet blir längre och längre med tiden. Efter några dagar börjar kulingarna följa efter henne. Ungefär två veckor efter födseln vandrar suggan tillsammans med sin kull tillbaka till flocken.

4.1.5 Avvänjning

Avvänjningen, det vill säga att kulingarna slutar dia, sker gradvis. Under de första timmarna i livet diar de två till tre gånger i timmen och vid två månaders ålder ungefär sex gånger om dagen.³ I genomsnitt brukar man säga att avvänjningen är avslutad efter 12 till 17 veckor.³

4.2 Möjligheter till naturligt beteende i fångenskap

4.2.1 Inomhus utan möjlighet att böka och beta

Omkring 99 procent av grisarna får aldrig vara utomhus.^{4,5} Inomhusmiljön är kal och torftig. Grisarna i köttindustrin får bara mat två till tre gånger om dagen och den äter de upp snabbt.⁶ Trängsel och konkurrens gör att grisarna stressas före och under utfodringen. Det kan leda till diarré, magsår och beteendestörningar.⁶ Utfodringstillfällena är dagens höjdpunkter men de är snabbt över och sedan har grisarna inget att sysselsätta sig med. De får inte födosöksbehovet tillfredsställt, vilket kan leda till beteendestörningar som till exempel svansbitning.³ Årligen rapporteras från slakterierna omkring 60 000 fall av svansbitna slaktade grisar, men eftersom rapporteringen numera är frivillig vet man inte den verkliga omfattningen.⁷ I många andra länder kuperas svansarna på de nyfödda grisarna för att förhindra svansbitning, men i Sverige är det förbjudet. Trots att svansbitning förekommer och vi vet att det snålas med strö, använder sig köttindustrin gärna av uttryck som ”glada grisar med knorr på svansen” för att sälja så mycket kött som möjligt. Sanningen är den att tamgrisarnas knorr på svansen är en effekt av aveln: vildsvin har raka svansar.

”Grisarna föds upp med knorr på svansen och har tillgång till strö att böka med.”

På LRF:s hemsida.⁸

”Man har inte brytt sig om att ta tillvara den kunskap som finns idag. Istället ser man rent krasst på lägsta möjliga foderinsats, lägsta möjliga kostnader mot högsta möjliga utbud, som i all annan industri.”

Rolf Axel Nordström, ekologisk grisuppfödare, Ängavallen,
i en intervju i Sveriges Radio den 17 december 2008.⁹

4.2.2 Brist på bobyggnadsmaterial, utrymme och avskildhet

De nyare svenska grisionsboxarna består av ungefär tre kvadratmeter liggyta av betong och tre kvadratmeter spaltgolv (ett slags gallergolv). Liggytan är i egentlig mening ännu mindre eftersom en skyddsgrind gör att bara smågrisarna kan utnyttja en del av den ytan.¹⁰ Instängd i grisionsboxen kan suggan inte leta efter en bra plats att föda sina ungar. Utrymmet är begränsat och bara i bästa fall finns där halm eller annat strö som hon kan använda som bobyggnadsmaterial, men något bo i egentlig mening kan hon inte bygga. Eftersom suggan är starkt motiverad att bygga ett bo, leder det till frustration hos henne när hon hindras att utföra beteendet.¹

Foto: Djurrättsalliansen

I den så kallade grisningsboxen kan suggan inte få utlopp för sitt behov av att bygga ett bo innan hon ska föda. Hon kan heller inte lämna smågrisarna korta stunder för att röra på sig eller träffa resten av flocken.

”De moderna suggstallen, trots all sin teknik med värmeslingor i golvet, utgör enligt min mening en djurvidrig miljö med för små utrymmen och total avsaknad av strömedel.”

Lennart Persson, f.d. länsveterinär, i Svensk Veterinärtidning aug 2010.¹¹

”3 kap 7 §

Strömedel till grisar ska ha sådana egenskaper samt ges i sådan mängd att grisarnas sysselsättningsbehov och komfortbehov tillgodoses.

Allmänna råd till 3 kap. 7 §

Strömedel till grisar bör innehålla material som grisarna kan böka i, undersöka och tugga. Vid uppfödning i konventionell grisningsbox bör strömedlet också ge ett skyddande liggunderlag för suggan och smågrisarna under smågrisarnas första levnadsvecka.

3 kap 8 §

Under veckan före grisning ska suggor och gyltor ha tillgång till strömedel som ger dem möjlighet att utföra bobygnadsbeteenden.”

Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om djurhållning inom lantbruket m.m., saknummer L100.¹²

4.2.3 Hög ljudvolym och brist på avskildhet

Vanligtvis är det många grisionsboxar i långa rader i det stora stallet. Suggan är i avskildhet på det sättet att ingen annan gris kan komma åt henne eller hennes ungar. Det är bara boxväggarna som avgränsar mot de andra suggorna och smågrisarna och ljudvolymen kan bli hög. Suggan och smågrisarna använder sig av läten i sin kommunikation. Med ett särskilt grymtande berättar suggan för smågrisarna när det är dags att dia. Då är det bråttom för dem att hitta sin spene. Är ljudvolymen hög, från de andra grisarna i stallen eller från till exempel ventilationssystemet, kan det vara så att samspelet mellan suggan och smågrisarna störs.¹³

4.2.4 Avvänjning

Smågrisarna och suggan får vara tillsammans fyra till fem veckor innan de skiljs från varandra. Det är alltså mycket kortare tid än den naturliga tiden för avvänjning.³ Smågrisarna har ett starkt behov av att dia och vid tidig avvänjning kan beteendestörningar utvecklas, som att smågrisarna masserar varandras bukar med trynet, vilket kan leda till sår.^{1,2} Förutom att digivningen avbryts tidigare än den naturliga tiden för avvänjning får suggan och hennes unge ingen möjlighet att, enligt det naturliga beteendet, fortsätta att leva nära varandra efter avvänjningen i flock tillsammans med andra grisar.

4.2.5 Kastrering

Varje år dödas omkring tre miljoner grisar i den svenska grisindustrin.¹⁴ Hälften av dem, hangrisarna, kastreras någon dag efter att de fötts. Ingreppet, som drabbar över 4 000 grisar varje dag, görs utan bedövning och är mycket smärtsamt.¹⁵ Grisarna kastreras för att de som äter griskött ska slippa så kallad galtluk, som är en obehaglig luk och smak hos köttet från en del okastrerade hangrisar.¹⁶ Ytterligare en anledning till kastreringen är sättet som grisarna hålls på. Grisarna kan inte gå undan från varandra och de får inte utlopp för viktiga behov som att böka och undersöka i de små boxarna. I den miljön skadar och stör okastrerade hangrisar (i större mån än kastrerade) varandra och hongrisarna, på grund av deras aggressiva och sexuella beteenden.¹⁵ Enligt erfarenhet från en ekologisk grisuppfödare som inte kastrerar alla hangrisarna (det är mycket ovanligt i Sverige att hangrisar föds upp okastrerade) uppvisar galtarna mindre aggressiva beteenden sommartid då de är på bete och har stora ytor att röra sig på.¹⁷

4.2.6 Större möjligheter till naturligt beteende

Det finns enstaka exempel från köttindustrin där grisarna har större möjligheter att utöva sina naturliga beteenden. När det gäller suggorna och smågrisarna kan några suggor hållas tillsammans i en box med halm och med flera mindre grisionsboxar i den större. Då har suggorna större möjlighet att utföra bobyggnadsbeteendet och de har mer rörelsefrihet än i en traditionell grisionsbox. De kan också, i enlighet med det naturliga beteendet, lämna sina kulor korta stunder den första tiden, för att träffa övriga "flocken" (de andra suggorna). Grisionsboxarna kan då vara utformade så att suggorna kan lämna dem, men det kan inte de nyfödda smågrisarna. Efter cirka två veckor tas väggarna till grisionsboxarna bort så att även smågrisarna kan träffa andra smågrisar och suggor.¹⁸

De enda grisarna (cirka en procent) som får vara utomhus och böka och beta är grisarna inom ekologisk grisindustri. Enligt Krav:s regler ska grisarna få gå på bete under sommarhalvåret och resten av året ska de ha tillgång till en mindre rastgård utomhus. Enligt reglerna för EU-ekologisk produktion räcker det att grisarna får vara utomhus på en betongplatta. De behöver inte ha tillgång till bete.

Källor

1. Jensen, P. (1993) Djurens beteende och orsakerna till det. Stockholm: Natur och Kultur, LT:s förlag.
2. Spinka, M. (2009) Behaviour of Pigs. Sid 177-191 i: Jensen, P. (red.) The ethology of domestic animals. CAB International, Wallingford, UK.
3. Broom, D.M. & Fraser, A.F. (2007) Domestic animal behavior and welfare 4th ed. CAB International, Wallingford, UK.
4. Krav Ekonomisk förening. Internet: <http://arkiv.krav.se/arkiv/marknadsrapport2009/marknadsrapport.pdf> Sidan besökt 2010-08-20
5. Livsmedelssverige. Internet: <http://www.livsmedelssverige.se/hem/fakta-om-mat/117-uppfoedning-och-specialisering.html>. Sidan besökt 2010-08-20.
6. Wülbbers-Mindermann, M. et al. (2000) Beteendeanpassad svinhållning – för minskad stress och sjuklighet. SLU, Fakta Jordbruk 17:2000.
7. Jordbruksverket. Personligt meddelande 2010-08-23.
8. Lantbrukarnas Riksförbund. Internet: <http://www.lrf.se/Garden/Djur/Gris/>. Sidan besökt 2010-08-19.
9. Sveriges Radio. Internet: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=2513498>. Sidan besökt 2010-08-19.
10. Holmgren, N. & Lundheim, N. (2010) Bogsår hos sugor i moderna grisionsboxar. Svensk Veterinärtidning, nr 8-9 vol 62.
11. Persson, L. (2010) Funderingar om bogsår hos sugor i moderna grisionsboxar. Insändare i Svensk Veterinärtidning, nr 10 vol 62.
12. Jordbruksverkets föreskrifter och allmänna råd om djurhållning inom lantbruket m.m. SJVFS 2010:15. Saknummer L100.
13. Kananen, S. & Algers, B. (2002) A note on the effects of additional sow grunting on suckling behaviour in piglets. Applied Animal Behaviour Science 75, 93-101.
14. Jordbruksverket (2010) Animalieproduktion. Års- och månadsstatistik – 2010:05.
15. Scientific Panel for Animal Health and Welfare (2004) Welfare Aspects of the Castration of Piglets. The EFSA Journal 91:1-18.
16. Jordbruksverket (2007) Redovisning av uppdrag om kastrering av smågrisar. Dnr 31-9289/07.
17. Andersson, C. Personligt meddelande 2010-08-17.
18. Nyman, J. (2006) Djurvänlig produktion ger lönsam produktion. Svenska Dagbladet 2006-02-26.

5. Hönor, tuppar och kycklingar

5.1 Naturligt beteende hos höns

Det kan vara lite svårt att tro, men höns hör egentligen hemma i den asiatiska djungeln. Där lever de i små, tätt sammanhållna grupper av hönor, tuppar och kycklingar, varierande mellan fyra och trettio individer.¹ På nätterna sitter hela flocken uppflugna i sitt speciella sovträd, och på morgonen markerar tupparna flockens revir genom att gala.

5.1.1 Livsviktigt sprättande och njutningsfulla bad

Fåglarna tillbringar minst 60 procent av sin vakna tid med att krafsa och picka i marken efter frön, insekter, maskar och allt annat som går att äta.² Emellanåt tar flocken en paus för att rulla sig i sand. Det rengör fjäderdräkten, tar bort parasiter och tycks vara väldigt njutningsfullt. Medan hönorna letar mat och sandbadar brukar en tupp hålla vakt och varna för faror. Fåglarna har över 30 olika läten,³ bland annat för att skilja mellan olika typer av rovdjur.⁴

5.1.2 Naturlig äggläggning

Hönorna lägger sina ägg på våren och ruvar fram en kull kycklingar. De är kräsna i val av redesplats; en höna anstränger sig betydligt mer för att hitta ett bra rede innan hon ska värpa, än för att få mat när hon gått hungrig i flera timmar.⁵

5.1.3 Nära relation mellan höna och kycklingar

Redan medan kycklingarna ligger i ägget pratar de med hönan, och under de första veckorna är de tillsammans med hönan hela tiden. Hon ser efter dem noggrant, visar dem vad de kan äta och låter dem sova under sina vingar.⁶

5.1.4 Viktigt att sova tryggt

I djungeln sitter hela flocken uppflugna i sitt sovträd från skymning till gryning, och emellanåt en stund på dagen också. Uppe i trädet är hönsen trygga för de flesta rovdjur och kan sova lugnt. Djungel-

höns flyger riktigt bra, bättre än de tyngre tamhönsen. Men även en ”modern” höna kan ta sig upp till en pinne eller gren flera meter över marken, och är beredd att jobba hårt för att få göra det.⁷

5.2 Möjligheter till naturligt beteende i fångenskap

Hållningen av hönor och kycklingar i livsmedelsindustrin är kanske den mest industrialiserade djurhållningen av alla. Genom avel har arten delats upp i två huvudsakliga raser: snabbväxande djur som föds upp intensivt under några veckor och slaktas för att ätas, och hönor som lägger enorma mängder ägg och hålls enbart för äggproduktion. Aveln har varit hänsynslös och enbart inriktad på produktion; kycklingarna växer så fort att kroppen inte hinner med, och de blir halta och sjuka.⁸ Hönorna lägger över 300 ägg om året. Detta orsakar bland annat benskörhet och äggledarinflammation.^{9, 10}

5.2.1 Stora grupper eller små burar

De så kallade slaktkycklingarna och de hönor som betecknas som frigående lever i stora stallar med tiotusentals individer. Hönorna hålls sju till nio djur per kvadratmeter och kycklingarna så många som 25 per kvadratmeter.¹¹ I Sverige hålls fortfarande en betydande del, närmare 40 procent, av hönorna i äggindustrin i burar.¹² I båda djurhållningsformerna saknar fåglarna möjlighet att få utlopp för flera centrala naturliga beteenden. I burarna är utrymmet så begränsat att hönorna inte ens kan sträcka på vingarna och på gallergolvet kan inget normalt födosöksbeteende ske.^{13–15} Hönor i burar kan inte heller få den högt skattade avskildheten från flocken när de ska värpa. Även om det numera finns en pinne i buren kan de inte heller sitta högt och sova. I de enorma grupperna i golvhållningen har fåglarna å andra sidan ingen möjlighet att upprätthålla normala sociala relationer, utan alla är främlingar för varandra.¹⁶ De enorma flockarna där alla individer har exakt samma ålder, och i hönornas fall samma kön, är väldigt långt ifrån den lilla familjegruppen i djungeln.

5.2.2 Inne hela livet

90 procent av hönorna i äggindustrin och 99 procent av kycklingarna får aldrig gå ut.^{17–19} De får inte heller uppleva naturligt dagsljus, även om de emellanåt får en solglimt genom ett fönster. Det ljus som kommer in genom ett fönster är nämligen inte dagsljus för en fågel, eftersom de ser även ultraviolett och UV-ljus inte kan passera genom glas. Det här står i strid med lagens krav på att alla djur ska ha tillgång till dagsljus.²⁰

Foto: Lars Pehrson SVD SCANPIX

I kycklingindustrin kläcks kycklingarna i maskiner och hålls tusentals tillsammans i stora byggnader. De får aldrig träffa hönan, vilket är helt i strid med det naturliga beteendet.

5.2.3 Kläcks i maskiner

Oavsett hur djuren är tänkta att användas – för att bli kycklingklubbor eller för att värpa ekologiska ägg – så kommer de till världen i en kläckningsmaskin. Ingen höna hälsar de nykläckta välkomna eller lär dem om livet. Hönan i sin tur får aldrig ruva eller kläcka fram något av de hundratals ägg hon värper.

5.2.4 Onaturliga ljusprogram

I äggproduktionen använder man sig av artificiella ljusprogram för att styra hönornas biologi. Ett slags ständig vår i stallarna bidrar till att hönorna lägger nästan ett ägg om dagen under det dryga år som en höna värper, innan värptakten avtar något och hon dödas och byts ut mot en yngre höna.

I kycklingstallarna i sin tur är det nästan alltid ljust. Det är för att kycklingarna ska hinna äta så mycket som möjligt, och bli så stora som möjligt under den korta tid de lever. Föreskrifterna rekommenderar fyra timmars mörker per dygn åt kycklingarna,¹¹ men det är inget absolut krav, och det gäller inte den första och

Hönor instängda i burar kan inte få utlopp för viktiga behov som att sträcka på vingarna, värpa i avskildhet, sitta högt och sova eller krasa och sprätta i marken efter föda.

sista uppfödningsveckan – en stor del av livet då kycklingarna bara tillåts bli fem veckor gamla. Hönsens naturliga miljö är nära ekvatorn där natten och dagen är ungefär lika långa året runt. Det är därför helt onaturligt med en natt som bara är fyra timmar, och kycklingarna lider av sömnbrist.²¹

5.2.5 Vanligt med beteendestörningar

Kycklingarna hinner sällan bli gamla nog för att utveckla onormala beteenden, men hos hönor i intensiv äggproduktion ser man ett antal beteendestörningar, som visar att miljön inte ger dem möjlighet till utlopp för sina naturliga behov. Fjäderplockning och kannibalism är vanligt på äggfabrikerna.²² Det beror till stor del på sysslöshet och bristande möjlighet till normalt födosöksbeteende – problemen minskar nämligen om hönorna får möjlighet att krasa i strö och arbeta för maten.¹³ Fjäderplockning är enligt ledande forskare att betrakta som ett slags stereotyp beteende.²³

Källor

1. Mench, J. & Keeling, L. (2001) The social behaviour of birds. I boken Social behaviour in farm animals, ed Keeling & Gonyou. CABI Publishing.
2. Dawkins, M. S. (1989). Time budgets in Red Junglefowl as a baseline for the assessment of welfare in domestic fowl. *Applied Animal Behaviour Science* 24:1, 77–80.
3. Compassion in world farming (2006) Stop-Look-Listen; Recognising the sentience of farm animals.
4. Collias, N. & Joos, M. (1953) The spectrographic analysis of sound signals of the domestic fowl. *Behaviour* 5:3, 175–188.
5. Cooper, J. & Appleby, M. (2003). The value of environmental resources to domestic hens: a comparison of the work-rate for food and for nests as a function of time. *Animal Welfare* 12:1, 39–52.
6. Odén, K. (1994). Höns och andra fjäderfän. LT förlag.
7. Olsson, A. (2001). Motivation in laying hens: Studies of perching and dustbathing behaviour. Doktorsavhandling, Dep. of Animal Environment and Health, SLU. *Veterinaria* 101. ISSN 1401-6257.
8. European Commission (2000) The Welfare of Chickens Kept for Meat Production (Broilers). Report of the Scientific Committé on Animal Health and Animal Welfare.
9. Hocking, P. M. et al (2003) Genetic variation for egg production, egg quality and bone strength in selected and traditional breeds of laying fowl, *British Poultry Science* 44:3, 365–373.
10. Jordan et al (2005). Observations on salpingitis, peritonitis and salpingoperitonitis in a layer breeder flock. *The Veterinary Record* 157, 573–577.
11. Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om djurhållning inom lantbruket m.m. (SJVFS 2010:15) saknummer L100.
12. Jordbruksverket. Värphönsregistret. Personligt meddelade 2010-01-12.
13. Compassion in World Farming (2007). Alternatives to the barren battery cage for the housing of laying hens in the European Union.
14. Albentosa M. J. & Cooper J. J. (2004) Effects of cage height and stocking density on the frequency of comfort behaviours performed by laying hens housed in furnished cages. *Animal Welfare* 13: 419–424.
15. Dawkins, M. S. & Hardie, S. (1989). Space needs of laying hens. *British Poultry Science* 30, 413–416.
16. Hughes et al (1997) Low incidence of aggression in large flocks of laying hens. *Applied Animal Behaviour Science* 54, 215–234.
17. KRAV Marknadsrapport 2009.
18. Jordbruksverkets statistikdatabas, animalieproduktion.
19. Svenska ägg 2010. Produktiv hönsgrupp.
20. Djurskyddsförordningen (SFS 1988:534).
21. Malleau, A. et al (2007). The importance of rest in young domestic fowl. *Applied Animal Behaviour Science* 106, 52–69.
22. Fossum, O. et al (2009) Causes of mortality in laying hens in different housing systems in 2001 to 2004. *Acta Veterinaria Scandinavica*, 51:3.
23. Mason, G. (2010) Why do captive animals perform abnormal repetitive behaviour? Proceedings of the 44th congress of the ISAE. Uppsala, 4–7 aug 2010.

6. Fiskar

6.1 Tiotusentals arter – alla är olika

Det är lätt att tänka på fiskar som en enhetlig grupp, men i själva verket är alla de olika arter som vi betecknar som fiskar inte ens så nära släkt att de räknas till samma klass inom biologin. Det finns omkring 30 000 arter av fiskar och de kan vara lika olika sinsemellan som kråkor och katter när det gäller beteenden och behov. I det här kapitlet fokuserar vi på de tre arter som är vanligast i fiskodlingar, samt den art som är vanligast i hobbyakvarier.

6.2 Upplevelseförmåga och lidande

Det är numera väl belagt att fiskar kan känna smärta^{1,2} och uppleva lidande.³ Fiskar behandlas ofta som om de hade lägre upplevelseförmåga än andra djur, men det finns inga som helst biologiska grunder för att tro det – det är bara gamla fördomar.

6.3 Begränsat beteende i fiskodlingar

I Sverige föds varje år tre till fyra miljoner fiskar upp i fiskodlingar.⁴ De vanligaste arterna är regnbåge, som används för matproduktion och utsättning för fiske, och lax och havsöring, som framför allt sätts ut i älvar för att kompensera för vattenkraftsbyggen.⁴ Alla är de så kallade laxartade fiskar med liknande levnadssätt. Unga laxfiskar lever i närheten av varandra i de strömmar där de föds, men är revirhävande.^{5,6} När de blir äldre vandrar laxar och havsöringar i grupp ut mot havet, och lever sedan mestadels som ensamma jägare i de enorma vattenmassorna.^{7,8} Fiskarna är aktiva, snabba simmare som rör sig under större delen av dygnet, sträcker på sammanlagt uppemot tre mil.⁹

Det här står i stark kontrast till verkligheten på fiskodlingarna. Där trängs uppemot hundratusen fiskar ihop i nätkassar i havet, där de utfodras med foderpellets. Många fiskar får skador, både av slitaget mot nätväggarna och mot varandra, liksom av slagsmål och bett.^{9,10} Laxfiskar i odlingar bildar stim som cirklar runt kassen eller dammen, trots att de inte är stimbildande i naturen. Det eviga cirklandet betraktas av vissa forskare som ett stereotypiskt beteende.^{7,8} Många laxfiskar vandrar långt ut i världshaven, och man vet inte om det här är en inneboende motivation hos fiskarna eller något som styrs av födotillgång. Om beteendet är medfött kan det leda till stor frustration när det hindras i fångenskap.¹⁰

6.4 Missförstådda akvariefiskar

Omkring 3 50 miljoner fiskar säljs varje år i akvariehandeln världen över.¹¹ Utbudet av olika arter är enormt, och nya arter introduceras hela tiden. Ofta saknas kunskap om fiskarnas naturliga beteenden och behov. Även ett relativt stort akvarium är för de flesta fiskar mycket litet i förhållande till hur stora områden de rör sig på naturligt. Många gånger blandas fiskar som inte alls är anpassade att leva tillsammans. Då rovfiskar hålls tillsammans med sina naturliga bytesdjur kan det leda till stress för båda arterna, även om rovfiskarna är för små för att göra någon skada.¹⁰ Felutfodring är vanligt, till exempel att växtätare och rovfiskar får samma diet.¹² Det kan jämföras med att ge en kanin hundmat.

Den vanligaste fiskarten i svenska akvarier är troligtvis neontetra.¹³ De lever naturligt i stora stim och är allätare som äter under hela dagen. De fångar maten i vattnet och äter inte från botten, så i akvarier måste de matas flera gånger om dagen för att hinna få i sig tillräckligt innan maten sjunker.¹² De behöver leva i någorlunda stora grupper för att bilda stim.¹¹ Att leva i grupp ger trygghet –

stimmet erbjuder ett gömställe i de fria vattenmassorna, och med fler ögon som spanar efter hot kan alla i gruppen känna sig tryggare. Neontetror som hålls ensamma eller i par visar betydligt mer flyktbeteenden och tar längre tid på sig innan de börjar äta än de som lever i större grupper. Det är ett tecken på otrygghet.¹¹ De visar också mer aggressivitet mot varandra i mindre grupper, men lugnar ner sig när gruppstorleken ökar. Hos till exempel skalärer, en annan vanlig art som inte är stimbildande på samma sätt, är det tvärtom – större gruppstorlek leder till mer bråk.¹¹ Det här är bara ett exempel på hur viktigt det är att se till varje arts specifika behov.

Källor

1. Sneddon, L. (2003) The evidence for pain in fish: the use of morphine as an analgesic. *Applied Animal Behaviour Science* 83, 153–162.
2. Sneddon, L., Braithwaite, V. & Gentle, M. (2003) Do fishes have nociceptors? Evidence for the evolution of a vertebrate sensory system. *Proceedings of the Royal Society of London B* 270, 1115–1121.
3. Chandroo, K. P., Duncan, I., Moccia, R. D. (2004) Can fish suffer?: Perspectives on sentience, pain, fear and stress. *Applied Animal Behaviour Science* 86, 225–250.
4. Fiskeriverket och Statistiska Centralbyrån (2008) Vattenbruk 2008. Sveriges officiella statistik, ISSN 1404-5834.
5. Keenleyside, M. & Yamamoto, F. (1962) Territorial behaviour of juvenile atlantic salmon (*Salmo salar* L.). *Behaviour* 19:1–2, 139–169.
6. Berejikan, B. et al (2000) Social dominance, growth, and habitat use of age-0 steelhead (*Oncorhynchus mykiss*) grown in enriched and conventional hatchery rearing environments. *Canadian Journal of Fisheries and Aquatic Sciences* 57, 628–636.
7. Ashley, P. (2007) Fish welfare: Current issues in aquaculture. *Applied Animal Behaviour Science* 104, 199–235.
8. CiWF (2002) In too deep ; the welfare of intensively farmed fish. A report for Compassion in World Farming.
9. CiWF & WSPA (2007) Closed waters: The welfare of farmed atlantic salmon, rainbow trout, atlantic cod & atlantic halibut.
10. Huntingford, F. et al (2006) Current issues in fish welfare. *Journal of fish biology* 68, 332–372.
11. Saxby, A. et al (2010) The effect of group size on the behaviour and welfare of four fish species commonly held in home aquaria. *Applied Animal Behaviour Science* 125, 195–205.
12. Pannevis, M., & Earle, K. (1994) Nutrition of Ornamental Fish: Water Soluble Vitamin Leaching and Growth of *Paracheirodon innesi*. *The Journal of Nutrition* 124, 2633S–2635S.
13. Imazo och Delang&Ekman, personlig kommunikation 2010-07-19.

7. Minkar

I Sverige föds ungefär 1,2 miljoner minkar¹ och 1000 chinchillor^{2,3} upp inom pälsindustrin varje år. I det här kapitlet ska vi fokusera på minkarnas naturliga beteenden och på svårigheten att tillgodose dessa i miljön på pälsfarmerna.

7.1 Naturligt beteende hos minkar

7.1.1 Aktiva, ensamlevande rovdjur

Minkar är rovdjur, som i naturen jagar och lever på gnagare, fiskar och fåglar. Vilda minkar lever solitärt, vilket innebär att de lever ensamma i revir. Ett revir sträcker sig mellan en och sex kilometer – alltid längs vatten – och innehåller oftast många lyor. Minkars behov av att röra sig över stora områden utmed vatten, och att simma, är kopplat till deras sätt att söka föda. Minkar kan dyka

och simma under vatten för att fånga byten och de är anpassade för ett liv delvis i vatten.^{4,5} För att hitta föda på land följer minkarna doftspår och undersöker håligheter.⁶

7.1.2 Parning och ungvårdnad

Parningen, som sker i mars, är den vuxna minkens enda sociala kontakt med en annan vuxen mink. I maj föds valparna, oftast fyra till sex stycken i en kull. De stannar oftast hos mamman till ungefär tolv veckors ålder.

7.1.3 Vilda minkar i Sverige

De minkar som lever fritt i Sverige idag är av nordamerikansk typ och härstammar från minkar som släppts ut från minkfarmer. På 1940-talet hade många minkfarmare svårt att ta hand om sina djur, eftersom det var dåliga tider. Farmare släppte därför ut djur i en sådan omfattning att de kunde etablera en stam. De minkar som idag släpps ut eller rymmer från farmer har däremot svårt att klara sig, även om de kan överleva åtminstone under sommaren.^{4,7}

7.2 Möjligheter till naturligt beteende i fångenskap

7.2.1 Fortfarande vilda

Minkar har hållits i fångenskap för pälsproduktion sedan början av 1900-talet. Pälsindustrin är därmed en relativt ny typ av djurhållning, jämfört med exempelvis hållandet av kor och grisar för livsmedelsproduktion.⁴ Detta gör att minkarna i ännu lägre grad än många andra djur som hålls av människan har kunnat anpassa sig till livet i fångenskap och de har stark motivation att utföra beteenden som deras vilda släktingar utför.^{8,9}

7.2.2 Inget utlopp för jaktbeteendet

Minkar är ett av ganska få rovdjur som hålls i fångenskap. Ett rovdjurs så kallade födosöksbeteende kan vara ännu svårare att tillgodose i fångenskap jämfört med många växtätare, där man åtminstone till viss del kan tillgodose behoven genom att tillhandahålla hö eller liknande.

7.2.3 Minimala burar och trängsel

På pälsfarmer lever minkar i burar med en fjärdedels kvadratmeters yta, under skuggande tak. De har inte möjlighet att simma, röra sig i den utsträckning de behöver, klättra, eller utöva jaktbeteende.¹⁰ De

Foto: Djurrättsalliansen

Minknäringen har i mer än 20 år kritiserats av experter för att djuren inte har möjlighet att få utlopp för sina naturliga beteenden. Minkarna på svenska farmer uppvisar en hög grad av beteendestörningar, vilket är kopplat till detta.

har heller ingen möjlighet att gå undan från varandra. Efter att valparna fötts får de stanna hos mamman tills de blir åtta veckor gamla. Då placeras de parvis, oftast en hona och en hane, i egen bur.⁴

7.2.4 Ingenting att sysselsätta sig med

Burarna ska vara inredda med en lya med halm och miljöberikning i form av exempelvis en gnagpinne. Inspektioner har dock visat att de allra flesta farmer inte följer bestämmelsen om miljöberikning utan minkarna saknar föremål att sysselsätta sig med.¹¹ Minkarna får mat minst en gång per dag, bestående av biprodukter från fisk, kött och spannmål. Detta mixas till en gröt, som läggs på burens tak.⁴

7.2.5 Beteendestörningar och låg välfärd

Minkar på pälsfarmer uppvisar ofta beteendestörningar i form av stereotypier och självskadebeteenden.^{12–14} Dessa störningar hänger samman med att minkarna inte får utlopp för sina naturliga beteenden i burmiljön. En hög grad av stereotypa beteenden indikerar att djurens välfärd är låg, men det finns risk för att även de djur som inte uppvisar beteendena mår lika dåligt eller ännu sämre, eftersom stereotypierna i sig i viss mån kan ge utlopp för frustration eller ge lugn åt en stressad individ.¹⁵

7.2.6 Otillfredsställt simbehov

Det beteende som är viktigast för minkarna, och som också är svårast att tillgodose i ett bursystem, är att simma. Minkar är beredda att arbeta hårt för tillgång till simvatten, och berövas de detta höjs deras stressnivå lika mycket som när de berövas tillgång till mat.⁹

7.2.7 Starkt kritiserad djurhållning

Djurhållningen på minkfarmer har under många år kritiserats av experter just för att den inte ger minkarna möjlighet att få utlopp för sina naturliga beteenden och behov. Detta strider mot djurskyddslagen. Sveriges Veterinärmedicinska Sällskap konstaterade redan 1990 att pälsindustrin inte lever upp till djurskyddslagens krav när det gäller hållning av minkar.⁷ Man sammanfattade att minkarna inte gavs möjlighet att tillfredsställa alla sina beteendebeståndsbehov och att de uppvisade en alltför hög grad av beteendestörningar.

Jordbruksverket upprepade kritiken några år senare och påtalade att minkarna uppvisade allvarliga beteendestörningar som indikerade att djurskyddslagen inte följdes. Jordbruksverket kom fram till slutsatsen att de traditionella bursystemen för pälsfarmningen måste avvecklas.¹⁰ Pälsdjursnäringens utredning konstaterade 2003 att hållningen av minkar måste förändras. Utredningen föreslog att minkindustrin senast 2010 skulle ha utvecklat sin djurhållning så att beteendestörningarna upphört. Om så inte skedde, ansåg utredningen att hållningen kunde förbjudas helt eller delvis.⁴

Även inom EU har man undersökt hur pälsindustrin håller minkar. En expertrapport har konstaterat att hållningen leder till att djuren utvecklar beteendestörningar. Den konstaterade att minkarna inte gavs möjlighet att klättra, simma eller utföra andra för minkar viktiga beteenden.⁵

7.2.8 Leksaker och större burar är inte tillräckligt

Sedan den bristande välfärden på minkfarmerna uppmärksammades har studier med syfte att undersöka och minska beteendestörningarna bedrivits. Berikning i form av olika föremål i burarna har studerats, men inte varit tillräckligt för att minska graden av beteendestörningar.¹⁴ Efter en tid verkar minkarna också tappa intresset för föremålen – något som kan förväntas särskilt när det gäller rovdjur, som lockas av det nya och okända.⁵ Från och med den 1 januari 2011 införs bestämmelser i svenska föreskrifter från Europarådet, vilka ger något ökat utrymme för minkarna. EU-kommissionens expertråd bedömer dock att måttliga storleksförändringar på burarna är av ringa betydelse för minkarnas välfärd.⁵

Att bara uppfylla Europarådskonventionen vad gäller burstorlekar alltså inte tillräckligt ökad välfärd hos minkarna.¹⁰

Källor:

1. European Fur Breeders' Association. Annual Report 2009. Internet: http://www.efba-eu.com/download/annual_report/2009/index.html.
2. Enköpings kommun, föreläggande 2008-10-10.
3. Länsstyrelsen i Halland, inspektionsprotokoll från besök 2010-05-20.
4. Pälstdjursnärsutredningen (SOU 2003:86) Djurens välfärd och pälstdjursnäringen. Internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/11619>.
5. EU-kommissionen (2001) The Welfare of Animals Kept for Fur Production – Report of the Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare.
6. Dunster, N. (1993) The Mink. Poyser Natural History, London.
7. Sveriges Veterinärmedicinska Sällskap (1990) SVS pälstdjursutredning: för bättre välfärd hos farmad mink och räva.
8. Grandin, T. (1997) Assessment of stress during handling and transport. *Journal of Animal Science* 75:249–257.
9. Mason, G. J. et al. (2001) Frustration of fur-farmed mink. *Nature* 420: 35–36.
10. Jordbruksverket (2002) Hållande av mink för pälsproduktion. Dnr 34-6941/99. Internet: <http://www.sjv.se/download/18.7502f61001ea08a0c7fff107862/Minkrapport.pdf>.
11. Jordbruksverket (2010) Delredovisning av uppdrag: Jordbruksverkets åtgärdsplan avseende pälstdjursnäringen – en lägesbild. Internet: http://www.jordbruksverket.se/download/18.32b12c7f12940112a7c800010804/Delredovisning+av+uppdrag_1.pdf.
12. Mason, G. J. (1994) Tail-biting in mink (*Mustela vison*) is influenced by age at removal from the mother. *Animal welfare* 3:305–311.
13. Clausen, T. N. (2006/2007) Hvad dør mink af gennem et produktionsår. Pelsdyrserhvervets forsøgsg.
14. Axelsson, H. M. K. et al. (2009) Behaviour in female mink housed in enriched standard cages during winter. *Applied Animal Behaviour Science* 121: 222–229.
15. Mason, G. J., Latham, N.R. (2004) Can't stop, won't stop: is stereotypy a reliable animal welfare indicator? *Animal welfare* 13:57–69.

8. Möss och råttor

Det här kapitlet handlar om möss och råttors behov och deras möjligheter att bete sig naturligt i de miljöer de hålls när de används i djurförsök.

Varje år används i genomsnitt en miljon djur i djurförsök i Sverige (då är provfiske inte medräknat). År 2008 användes 253 233 möss och 66 656 råttor i djurförsök.¹ De senaste 20 åren har utnyttjandet av råttor minskat (188 000 år 1990) och utnyttjandet av möss ökat (153 000 år 1990).² Anledningen till det är möjligheten att genmanipulera djur. I Sverige är det främst möss som genmanipuleras och används i djurförsök. Möss och råttor utnyttjas inom de flesta djurförsöksområden; inom grundforskning och tillämpad forskning av olika slag, testning (möjliga läkemedel, vacciner, kemikalier med mera) och undervisning.

8.1 Naturligt beteende hos möss och råttor

8.1.1 Ursprung

De möss och råttor som utnyttjas i djurförsök härstammar från husmusen (på latin *Mus musculus*) och brunrättan (*Rattus norvegicus*). Husmusen kommer ursprungligen från Asien. Den är nu spridd världen över. Det är oklart när husmusen etablerade sig i vår del av världen och i Sverige. Brunrättans ursprung anges till östra Asien. Till Europa kom den troligen under 1500-talet. I Sverige omtalas brunrättan från slutet av 1700-talet. Nu finns den liksom husmusen i hela världen förutom i de arktiska områdena.

8.1.2 Lever i närheten av människor

Husmusen lever främst i närheten av människor; i och omkring människors bostäder och odlingar (trädgårdar, parker, odlad åkermark, beteshagar) men inom vissa områden också i vildmark.³⁻⁶ Husmusen är skygg. För att minska risken för att bli skadad eller dödad rör den sig inte över öppna ytor, utan tar sig fram där det finns naturligt skydd, som invid en vägg eller där det är mycket växtlighet.³

Brunrättan lever liksom husmusen främst i närheten av människor; i och kring bebyggelse som lagerutrymmen, magasin, ladugårdar eller i avloppssystem och soptippar. Under den varma delen av året kan den i en del områden hålla till på odlad åkermark. Den hittas

också i naturen där den kan leva utan kontakt med människan. Det kan vara i områden med mycket fuktighet och växtlighet, som vid flodstränder.³⁻⁷ Liksom husmusen tar brunrättan sig ofta fram där det finns naturligt skydd, som en vägg, mur eller växtlighet.^{3,5}

8.1.3 Varierad kost

Den vildlevande husmusens föda är främst vegetabilier och ofta i form av frön av både vilda och odlade växter, men även en del animaliskt som insekter och larver. Husmöss som lever i människans närhet är allätare. Husmusen använder mycket tid för att hitta lämplig föda. Den har snabb ämnesomsättning och är därför känslig för svält och kyla.^{3-6,8}

Brunrättan är allätare. Främst består födan av vegetabilier som spannmål, fröer, frukt och grönsaker, men också en del animalisk föda som ägg, grodor och fiskar. Födan varierar beroende på var den håller till och vilken födotillgång det är där.^{3,5,6}

8.1.4 Är rörliga, lägger upp förråd och bygger bo

Om det finns tillräckligt med föda kan husmusen röra sig på en mindre yta, men ute i naturen kan denna uppgå till 100 kvadratmeter eller mer och inom vissa områden mycket större än så. Där kan de gräva gångsystem med bo- och förrådschammare. Både i naturen och inomhus lägger husmusen upp förråd. Husmusens bo kan vara klotformigt eller skålformat. Bobbyggnadsmaterialet kan bestå av till exempel pappersbitar, tygbitar, strån, fjädrar, träspån, bomull, isoleringsmaterial. Husmöss av båda könen bygger bo. Bobbyggandet är viktigt bland annat för att skapa rätt temperatur för dem.^{3,5,6,8}

Ytan som brunrättan rör sig inom varierar beroende på vad det är för typ av område. I en byggnad kan den begränsas till några tiotal kvadratmeter medan den kan röra sig över stora ytor när den lever vid till exempel ett lantbruk eller en strand. Brunrättan rör sig ofta inom sitt område och enligt bestämda rutter, så pass att man kan se spår av dessa, eftersom den lämnar efter sig synliga markeringar. I naturen består brunrättans underjordiska bo av särskilda utrymmen för matförråd, sovplats, toalett och barnchammare. När den lever i eller kring människans bebyggelse kan bo byggas i rör, bland diverse material eller under golv, med pappersbitar, tyg, isoleringsmaterial eller av torrt gräs.^{3,5,7}

8.1.5 Klättrar, gräver, hoppar, gnager

Husmusen är bra på att gräva, klättra och hoppa. Den är snabb, rörlig och nyfiken. Tänderna är starka och de kan gnaga sig igenom många olika material. Eftersom tänderna fortsätter växa måste husmöss som hålls i fångenskap ha tillgång till hårt material att gnaga på.^{3-6, 8, 9}

Brunrättans tänder är också starka och de gnager lätt igenom flera olika material. Tänderna växer hela tiden, därför måste brunrättor, liksom möss, ha tillgång till hårt material att gnaga på.^{5, 7, 9} Brunrättan klättrar bra, men den är inte lika skicklig på det som släktingen svarträttan. Brunrättan kan hoppa högt och långt. Den är en duktig simmare och kan dyka, medan svarträttan undviker vatten.^{5, 8}

8.1.6 Kommunikerar med ljud och dofter

Husmusen har mycket bra luktsinne och hörsel. Den kommunikerar med ljud som är långt över vad människan kan uppfatta, så kallade ultraljud. Husmusen kommunikerar också med dofter.^{3, 6, 8}

Brunrättans luktsinne är också väl utvecklat. Doftspråket används på olika sätt, som att identifiera andra individer inom såväl den egna flocken som utomstående. Även smaksinnet och hörseln är välutvecklade. Brunrättorna kommunikerar liksom husmusen med ljud som vi människor inte uppfattar. Känsel- och morrhår är särskilt väl utvecklade och används för att orientera sig. Däremot ser de dåligt.^{5, 7, 8}

8.1.7 Sociala men bevakar sina revir

Husmöss är mycket sociala djur, men de bevakar också sina revir. De lever i familjegrupper som består av en vuxen hane, honor och deras ungar. Flera familjegrupper kan leva i en stor flock, men inom denna försvaras familjegruppens revir. Flocken kan samsas om mat inom området. Honor som har ungar i samma bo kan hjälpas åt att dia dem.^{3-6, 8}

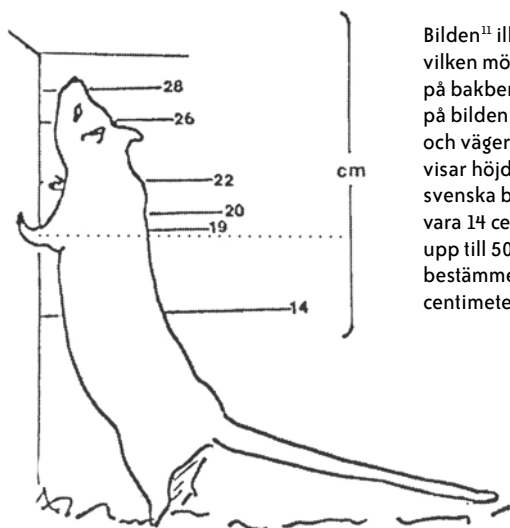
Brunrättor är också mycket sociala. De lever tillsammans i koloni eller klan, där flera generationer kan ingå. Kolonin eller klanen kan bestå av flera familjegrupper, som var och en består av en köns mogen hane med en eller flera honor och deras ungar. Varje grupp har sitt revir, men om födotillgången är bra samsas de om den.³⁻⁸ Brunrättor är mycket renliga. De slickar sin päls noggrant och hjälper varandra med pälsvården. De gör även annat tillsammans, som att ligga tätt och sova tillsammans. Råtthonor föder ibland upp sina ungar gemensamt.⁷

8.2 Möjligheter till naturligt beteende i fångenskap

8.2.1 Trångt

Råttor och möss som utnyttjas i djurförsök hålls i små plastlådor med spån eller liknande på golvet. De ges pellets att äta och vatten att dricka. De svenska bestämmelserna för hållning av djur som utnyttjas i djurförsök är utgivna 1982.¹⁰ Burstorleken varierar beroende på antalet djur som hålls. Råttor respektive möss kan hållas ensamma, två eller flera i en sådan bur. Burarna är ofta så låga att en råtta inte ens kan resa sig på bakbenen och se sig omkring som de gör för att ha kontroll över sin omgivning och för att känna sig trygga.

8.2.2 Brist på miliöberikning

Bilden¹¹ illustrerar höjden i buren och vilken möjlighet råtta i den har att resa sig på bakbenen för att sträcka på sig. Råtta på bilden är en hona som är 16 månader och väger 349 gram. Den streckade linjen visar höjden 18 centimeter. Enligt de svenska bestämmelserna ska burhöjden vara 14 centimeter för råttor som väger upp till 500 gram. Enligt europeiska bestämmelser ska burhöjden vara 18 centimeter.

I plastlådan kan det finnas saker för att förbättra miljön för djuren, vilket kallas för miljöberikning. Denna "berikning" består ofta av en eller två saker som ett hus, bomaterial, bitpinne, eller rör av trä eller papper. I några ansökningar om etisk prövning redovisas att man använder tre till fyra berikningsmaterial. I många ansökningar saknas uppgift om berikning. En del sökanden redovisar att de inte använder miljöberikning därför att de inte har gjort det i tidigare utförda liknande försök och vill fortsätta så för att inte försöken ska påverkas av ändrande förhållanden. Ett annat argument mot att berika är att underlätta jämförandet med resultat från försök där miljöberikning inte använts.

Plastlådorna är små och därför är möjligheterna att berika begränsade. Råttor och möss kan utnyttjas i djurförsök i allt från dagar till en stor del av deras livstid. För att råttorna och mössen ska ha någon som helst möjlighet till naturligt beteende i burarna, är det av stor vikt hur burmiljön är utformad.

8.2.3 Har kvar sina vilda släktingars beteendebehov

De råttor och möss som utnyttjas i djurförsök skiljer sig inte från de vildlevande vad gäller beteenden och behov,³ vilket Jordbruksverket också konstaterar i ett yttrande: ”Flera forskare har de senaste åren sammanfattat forskningsresultat om gnagarnas beteendemässiga behov med levnadsförhållanden i laboratoriemiljön. Dessa visar att beteendemönster och behoven för möss respektive råttor som avlats i flera generationer är likartade de som finns för vilda möss och råttor i naturen. Både råttor och möss är sociala djur och föredrar grupp hållning framför ensam hållning”.¹²

I den trånga och torftiga miljön har råttorna och mössen svårt att få utlopp för viktiga beteenden och behov, som rörelsebehovet. De kan inte gräva, bygga bo eller krypa i gångar. De kan inte dela upp sin livsmiljö i olika områden (mat, vila, toalett med mera). De saknar också möjlighet att utforska omgivningen, söka efter mat och uppleva stimulerande miljöer. De kan inte heller bilda sociala grupper som i naturlig miljö. I yttrandet gör Jordbruksverket bland annat följande bedömning: ”Även om det inte går att vetenskapligt bevisa exakta mått krävs en viss yta för lämplig miljöberikning med möjlighet för djuren att dra sig undan, utforska och utföra andra naturliga beteenden. Dessutom ger en större yta djuren en bättre hälsa och förebygger beteendestörningar och även en minskad dödlighet bland ungarna”.¹²

8.2.4 Beteendestörningar

Möss och råttor kan utveckla beteendestörningar när de inte ges möjligheter att få sina beteendemässiga behov tillgodosedda.³ Det är vanligare att möss utvecklar stereotypier än att råttor gör det, även när de hålls under liknande förhållanden.¹³ Det kan bero på att eftersom råttorna är större finns det för dem mindre utrymme i burarna till att utöva stereotypa beteenden. En annan orsak kan vara att råttor i högre grad än möss hanterar sin frustration genom att bli passiva istället för att utveckla stereotypier.³ Exempel på stereotypier hos möss är upprepade hopp eller vandringar fram och tillbaka i buren.³

Möss i plastburar på laboratorium i Sverige.

8.2.5 Behov av översyn, regelförändringar och etologisk kompetens

Enligt Djurens Rätt måste råttor och möss ges förutsättningar att leva sina liv i enlighet med naturliga beteenden och behov. Det behövs en förutsättningslös översyn och förändringar av bestämmelserna om hållning av djur som används i djurförsök. Dessa måste utgå från den senaste kunskapen om djurens beteendemässiga behov. Det är också av stor vikt att de djurförsöksetiska nämnderna ska ha tillgång till etologisk kompetens som är objektiv i förhållande till prövningen.

Källor

1. Jordbruksverket (2009) Användningen av försöksdjur i Sverige under 2008, diarienummer 31-502/09.
2. Centrala försöksdjursnämnden (1995) Centrala försöksdjursnämndens skriftserie nr 29.
3. Würbel, H., Burn, C., Latham, H. (2009) The behaviour of Laboratory Mice and Rats. Sid 217-233 i: Jensen, P. (red.) The ethology of domestic animals. CAB International, Wallingford, UK.
4. Lindgren, B. (2006) Smådjursboken. Natur och Kultur.
5. Jensen, B. (2004) Nordens däggdjur. Prisma.
6. Bjärvall, A. och Ullström, S. (1986) Däggdjur, alla Europas arter. Wahlström & Widstrand.
7. Bulla, G. (1999) Tamråttor. ICA bokförlag.
8. Att bedöma djurförsök. Ett hjälpmedel för arbetet i de djurförsöksetiska nämnderna. Illustration efter Lawler 1987. Internet: <http://www.akademitjanst.se/handbok.pdf>. Sidan besökt 2010-08-30.
9. Jordbruksverket. Internet: www.sjv.se. Sidan besökt 2010-08-24.
10. Lantbruksstyrelsens kungörelse om djurhållning m. m. LSFS 1982:21. Saknummer L 3.
11. Att bedöma djurförsök. Ett hjälpmedel för arbetet i de djurförsöksetiska nämnderna. Internet: <http://www.akademitjanst.se/handbok.pdf>. Sidan besökt 2010-08-30. Illustration efter Lawlor, M., (1987). The effect of caging factors on the growth and well-being of laboratory rats. Egham, Surrey: Psychology Department, Royal Holloway and Bedford New College, University of London. (Otryckt rapport till UFAW Council.).
12. Jordbruksverket (2010) Yttrande med anledning av begäran om sådant från Karolinska Institutet, Stockholm, över krav på burstorlek vid uppfödning av möss och råttor. Diarienummer 31-6536/01, 2010-06-08.
13. Würbel, H. (2006) The motivational basis of caged rodents' stereotypies. Sid 86-120 i: Mason, G. J. & Ruschen, J. (red.) Stereotypic Animal Behaviour – Fundamentals and Applications to Welfare. CAB International, Wallingford, UK.

9. Hästar

Trots att hästar varit domesticerade av människor i cirka 6 000 år har inte deras naturliga beteende förändrats i någon hög grad.¹ Dagens tamhästar har i princip samma beteenden och instinkter som sina vilda anfäder och de har därmed också samma beteendemässiga behov. Sammanfattningsvis är dagens hästar fortfarande väl anpassade för ett liv på stäppen, som är deras ursprungliga naturliga miljö. Även de domesticerade hästarna är gräsätande flockdjur. De har grundläggande behov av långa ättider, social kontakt och rörelse. Dessa behov blir sällan tillgodosedda i den traditionella hästhållningen och kan leda till att hästar utvecklar olika typer av beteendestörningar. Därför måste den moderna hästhållningen i större utsträckning ta hänsyn till hästens grundläggande beteenden och behov.

9.1. Naturligt beteende hos hästar

9.1.1 Sociala flock- och bytesdjur

Hästar har många naturliga fiender. Att leva i flock har varit livsviktigt för hästar som skydd mot rovdjur. Behovet att vara en del i en flock är därför väldigt starkt hos alla hästar, både för det sociala utbytet och för tryggheten som flocken erbjuder. Hästar tenderar att följa flockens aktiviteter, som att beta, vandra eller vila. Hästar i en flock sover gärna i skift, så att det alltid finns ett par vakande ögon som kan hålla uppsikt.² En hästflock består oftast av ett antal ston och deras avkommor, ibland även en hingst. I regel styrs flockens aktiviteter, som vandringar, vila och lek, av ett ledarsto.³

Att leva i flock innebär en mängd sociala interaktioner. Hästars behov av social kontakt är mycket stort. De är betydligt mindre motiverade att vistas utomhus i hage om de inte har andra hästar att interagera med där. Detta gäller även för hästar som inte fått vara ute i hage på flera veckor och som därmed har ett uppdämt behov av rörelse.⁴ Inom flocken är det vanligt att hästar bildar par. Två hästar umgås, kliar varandra och tillbringar mer tid med varandra är med de andra medlemmarna i flocken.³ Aggressionsnivån är generellt sett låg i en hästflock.³ I en konfliktsituation demonstrerar hästarna sin styrka i första hand genom hot, och i andra hand genom bett och/eller sparkar.³

9.1.2 Gräsätare som är i ständig rörelse

I vilt tillstånd ägnar hästar större delen av dygnet åt att beta eller söka efter bete.⁵ Hästar kan under vinterhalvåret tillbringa ända upp till 19 timmar av dygnet med att äta,⁶ och under sommarhalvåret vanligen kring 16 till 17 timmar per dygn.⁷ Hästars dygnsrytm styrs till stor del av deras ätbeteende. Dygnet delas upp i ett antal betesperioder varvat med viloperioder, med en längre betesperiod i skymningen och en bit in på natten, vilket gör att de inte sover på natten på det sätt som människor gör.⁸ I jakten på vatten eller bra bete kan hästar vandra långa sträckor varje dag, ibland upp till 16 kilometer. De är också ständigt i långsam rörelse under tiden de betar. Hästar har ett stort rörelsebehov, och får de inte utlopp för det behovet under en period tenderar de att röra sig mer än normalt när de släpps lösa.⁴

9.2 Möjligheter till naturligt beteende i fångenskap

9.2.1 Begränsning av socialt beteende

Lagstiftningen säger att alla hästar ska få sitt behov av social kontakt tillgodosett. Det finns krav som säger att boxväggarna inte får vara utformade så att det förhindrar social kontakt mellan hästarna – de ska kunna se och höra varandra.⁹ I Sverige finns flera hästvänliga inhysningssystem som lösdrift och gruppbox, men trots många fördelar med gruppållning av hästar är individuella boxar fortfarande det mest utbredda.¹⁰ En fjärdedel av alla svenska hästanläggningar rastar sina hästar i hage en och en.¹⁰ Tävlingshästar hålls i stort sett alltid ensamma, både i boxen och i hagen. Även hingstar, oavsett användningsområde, hålls generellt sett alltid ensamma, trots att de också är flockdjur och känsliga för social isolering.^{10,11} Argumentet för att hålla hästar ensamma är att man är rädd för skador. Inom islandshästhållning och westernridning hålls hästarna – även tävlingshästar – i grupp i större utsträckning än inom övriga ridsportdiscipliner. Det visar att det är fullt möjligt att genomföra.¹⁰

Det finns gott om vetenskapliga belägg för att utvecklande av stereotyper ofta beror på frustration över begränsad social kontakt med andra hästar.¹² Det finns idag inget som reglerar hur många timmar per dag som hästar ska ha möjlighet att umgås med varandra eller hur nära andra hästar måste stå för att den ensamhållna hästen ska få tillräcklig social kontakt.¹²

9.2.2 Rörelsebegränsning

De flesta hästar får komma ut i hage varje dag men tiden i hage samt hur stor hagen är kan variera mycket.¹⁰ Generellt sett får dock tävlingshästar bara vistas i hage någon eller några enstaka timmar per dygn.¹⁰ Hästar som tillbringar mycket tid i stallet och lite tid i hage löper större risk för att utveckla beteendestörningar.¹³ Man har sett att boxvandring och vävning¹⁴ såväl som träätning¹⁵ minskar med ökad rörelse. Enligt gällande lagstiftning måste alla hästar ges möjlighet att röra sig fritt i sina naturliga gångarter varje dag, helst i hage.⁹ Enligt Jordbruksverket är detta inte att likställa med att en häst går i en så kallad skrittmaskin. De används ibland som ersättning för utevistelse i de fall värdefulla tävlingshästar inte tillåts gå i hage, eller då hagarna är så små att de förhindrar rörelse. Hästarna får visserligen röra sig i dessa maskiner, men de går hela tiden på böjt spår, något som frestar på deras ben. Rörelsen är heller inte frivillig och därmed rimligen inte något som hästen är särskilt motiverad att göra.

9.2.3 Onaturlig utfodring

I dagens moderna hästhållning med strikt kontrollerade foderstater och ett fåtal utfodringstillfällen per dygn får de flesta hästar inte fullt utlopp för sitt födosöksbeteende, som de är anpassade för att utföra upp till 19 timmar per dygn. De flesta hästar i Sverige kommer ut på sommarbete varje år.¹⁰ Hur länge kan dock variera kraftigt från ett par veckor upp till flera månader. Det finns ett antal anläggningar som väljer att inte släppa sina hästar på bete alls.¹⁰ Hästar är i första hand anpassade för att äta svårtuggat, långstråigt foder som gräs och hö. Om de ges för mycket kraftfoder, som havre, kan de få magsår eller utveckla stereotypa beteenden som krubbitning. Stora mängder kraftfoder kan också resultera i kolik, eftersom hästens tunntarm inte klarar av att ta emot stora mängder lättsmälta kolhydrater. Risken för utfodringsrelaterade beteendestörningar ökar också om hästen utfodras med för små foderportioner, som gör ättiden för kort och då den hålls på annat strö än halm.¹⁶ Studier på hästar som används i tävling har visat att även de klarar sig bra på en ren hödiet, trots att de gör av med mycket energi.¹⁷

Källor

1. Goodwin D., Davidson H.P.B., Harris P., (2002) Foraging enrichment for stabled horses; effects on behaviour and selection, *Equine Veterinary Journal* 34:7, 686–691.
2. Goodwin, D. (2007) *Horse Behaviour: Evolution, Domestication and Feralisation*, I boken *The Welfare of Horses*, red: N. Waran. Kluwer Academic Publishers, ISSN: 1572-7408.
3. McGreevy, P. (2004) *Equine behavior: a guide for veterinarians and equine scientists*. Saunders, Elsevier Ltd.
4. Mills, D.S. & McDonnell, S. (2005) *The Domestic Horse: The Origins, Development, and Management of its Behaviour*, Cambridge University Press.
5. Mayes, E. & Duncan, P. (1986) Temporal patterns of feeding behaviour in free-ranging horses. *Behaviour* 96:1–2, 105–129.
6. Rogalski, M. (1970) Behaviour of the horse at pasture. *Kon Polski* 5, 26–27.
7. Gallagher, J. R. & McEniman, N. P. (1989) Grazing behaviour of horses in S.E. Queensland pastures. Recent advances in animal nutrition in Australia, University of New England, Armidale, Australia.
8. Jensen, P. (1993) *Djurens beteende och orsakerna till det*. Stockholm: Natur och Kultur, LT:s förlag.
9. Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om djurhållning inom lantbruket m.m. (SJVF 2010:15) saknummer L100.
10. Svala, C. (2008) Hur hålls hästarna i Sverige och vilka är motiven, Projektrapport, Sveriges Lantbruksuniversitet, Alnarp.
11. Winther-Christensen, J. et al (2002) Effects of individual versus group stabling on social behaviour in domestic stallions. *Applied Animal Behaviour Science* 75:3, 233–248.
12. Filipsson E., (2010) Hästens behov av social kontakt – hur tillgodoser man det? Examensarbete Etologi- och djurskyddsprogrammet, Sveriges Lantbruksuniversitet, Studentarbete 326, ISSN: 1652-280X
13. McGreevy, P. et al (1995) The prevalence of abnormal behaviours in dressage, eventing and endurance horses in relation to stabling. *The Veterinary Record* 137:2, 36–37.
14. Mills D.S. & McBride S.D. (2007) Weaving and stall walking. 79th Western Veterinary Conference.
15. Krzak W. E. et al (1991) Wood chewing by stabled horses: diurnal pattern and effects of exercise. *Journal of Animal Science* 69, 1053–1058.
16. McGreevy P. et al (1994) Management factors associated with stereotypic and redirected behaviour in the Thoroughbred horse. *Equine Veterinary Journal* 27:2, 86–91.
17. Lindgren, E. (2008) Vallfoderproduktion i norrländskt klimat till högpresterande hästar. Studentarbete, SLU.

10. Katter

10.1 Naturligt beteende hos katter

10.1.1 Ursprung och domesticering

Tamkatten härstammar från den afrikanska vildkatten, som är nära släkt med den sällsynta europeiska vildkatten. Vildkatter i Afrika tros ha sökt sig till människors boplatser på grund av smågnagarna som lockades dit. Vissa fynd tyder på att katter hölls av människor så tidigt som för 8 000 år sedan. Den mer snabbverkande domesticeringen i form av riktad avel började så sent som för 150 år sedan.¹

10.1.2 Jaktbeteende

Katter är utpräglade rovdjur som naturligt lever framför allt på smågnagare. De lokaliserar byten med hjälp av syn, hörsel och lukt, och kan sedan vänta utanför en håla timmar i sträck^{2, 3} Att jaga är livsviktigt för katters överlevnad, därför är beteendet starkt motiverat. Hunger är bara en av flera faktorer som styr över jaktbeteendet;³ även om det finns mat i skålen vill innekatten jaga flugor. Det här är också förklaringen till att vuxna tamkatter gärna ”leker” med sina bytesdjur – det är jakten och inte födan som är det centrala. Hungriga katter dödar så fort de kan.⁴

10.1.3 Socialt liv

Den afrikanska vildkatten betraktas som ensamlevande, även om honorna under 80 procent av sitt liv lever med sina ungar.⁵ Förvildade tamkatter däremot lever ofta tillsammans i stora grupper runt utfodringsplatser, och då är det vanligt med nära relationer mellan vuxna katter.⁵

10.2 Möjligheter till naturligt beteende i fångenskap

10.2.1 Inredning och berikning

För att en katt ska kunna bete sig naturligt i fångenskap krävs en anpassad och berikad miljö. Även en katt som går ut fritt ska gärna ha allt den behöver inomhus också, även om det då inte är lika avgörande. Alla katter bör få tillgång till upphöjda hyllor eller gångbrädor där de kan få överblick och känna sig trygga⁶ Katter föredrar att vila högt upp, gärna med utsikt, på dagen.⁷ Gömställen, högt belägna och på marknivå, är också mycket uppskattat och en förutsättning för ostörd vila i det vilda.^{6, 8, 9} Katter ska alltid ges möjlighet att klösa och klättra.^{6, 8}

Katter är som alla rovdjur anpassade för att arbeta hårt för varje måltid. I fångenskap kan man efterlikna detta genom att inte servera maten i öppna skålar utan göra den mer svåråtkomlig, och gärna gömma mat på olika ställen.⁸

10.2.2 Flera katter tillsammans

Tamkatter betraktas som sociala djur och har ofta stor glädje av artfränder.⁶ Ungar som vuxit upp tillsammans sedan de var små är betydligt mer vänskapliga mot varandra än katter som förs samman som vuxna.¹⁰ Det här är dock mycket individuellt. De flesta katter kan lära sig att trivas tillsammans men det är viktigt att de ges

Foto: Anders Johansson

För att öka möjligheterna för katter att kunna bete sig naturligt inomhus är det viktigt med upphöjda platser för vila och överblick.

möjlighet till avskildhet genom separata viloplatser, kattlådor och matplatser. Risken för beteendeproblem som har med social stress att göra ökar om det är fler än fyra katter i ett hem.¹¹

10.2.3 Beteendestörningar och oönskade beteenden

Beteendestörningar är beteenden som är onormala och som tyder på att något är fel, med katten eller med miljön. Att urinera på sin sovplats är ett exempel på det. Oönskade beteenden är sådana beteenden som upplevs som ett problem för människan, även om de kan vara helt normala för katten. Klösning på möbler och nattaktivitet är exempel på naturliga beteenden som ofta är ovälkomna i fångenskap. Revirmarkeringar med urin är också helt naturligt, speciellt för okastrerade hankatter. Beteendestörningar och oönskade beteenden är vanligare hos katter som mestadels lever inne och kan vara sammankopplat med brister i miljön.^{6, 7, 12}

En studie på svenska djursjukhus har visat att det är vanligt att man söker hjälp för beteendeproblem hos katter, framför allt

rumshygienproblem, aggressivitet och rädsla. Var femte katt i studien avlivades på grund av sitt beteende.¹³ I de allra flesta fall kan man komma till rätta med beteendeproblem hos katter, och avlivning ska aldrig ses som en lösning annat än om beteendet beror på en allvarlig sjukdom.

10.2.4 Kastrering och naturligt beteende

Vid kastreringen tas könscörtlarna bort och djuret förlorar inte bara sin fortplantningsförmåga utan även andra beteenden som styrs av könshormonerna.¹⁴ Det är ett inte helt oproblematiskt ingrepp som vi tar oss rätten att utföra, och som förändrar kattens personlighet och förutsättningar i livet. Dock saknar katten sannolikt inte något den inte längre är motiverad för, och fördelarna med kastrering – för den enskilda kattens välmående och för att minska överpopulationen av katter – väger tungt. Att kastrerade hanar är mindre aggressiva mot andra katter är välkänt, men det har nyligen visats att samma sak gäller för kastrerade honor. De har också lägre nivåer av stresshormoner i umgänget med andra katter.¹⁵

10.2.5 Innekatt eller utekatt?

En katt som får gå ut fritt i en lämplig miljö har möjlighet till utlopp för alla sina naturliga beteenden.⁸ Den frihet och livskvalitet som detta innebär kontrasteras av riskerna med att släppa sin katt utan uppsikt, där människor, bilar och andra djur kan vara ett hot. Det är en ständig avvägning och det finns inga enkla svar på hur man ska värdera friheten mot riskerna, utan är något som får bedömas från situation till situation.¹¹

Att ha en katt som aldrig får gå ut ställer mycket stora krav på miljön och människan.⁸ Att leva endast inne är inte naturligt för något djur, och alla katter bör få möjlighet att andas frisk luft och uppleva solsken. Man kan bygga en inhägnad i trädgården, näta in balkongen eller vara ute tillsammans med sin katt, med eller utan koppel. Vissa individer har negativa erfarenheter av utelivet, olika handikapp eller en personlighet som gör dem mer lämpade att endast leva inne. Den som planerar att ta hand om en katt och inte kan erbjuda utevistelse bör i första hand fråga på katthemmen efter en sådan individ.

Att ha djur i fångenskap innebär alltid kompromisser av olika slag. Med tanke på att tusentals katter är i desperat behov av ett hem anser Djurens Rätt att även den som inte fullt ut kan ge en katt utlopp för sina naturliga beteenden kan göra en insats genom att ta hand om en katt. Men i det långa loppet måste antalet katter

begränsas – genom att förhindra fortplantning – så att alla katter kan erbjudas ett fullgott liv.

Källor

1. Serpell, J. (2000) Domestication and history of the cat. I boken *The domestic cat, the biology of its behavior* av Turner & Bateson, Cambridge University Press, andra utgåvan.
2. Fitzgerald, M. & Turner, D. (2000) Hunting behaviour of domestic cats and their impact on prey populations. I boken *The domestic cat, the biology of its behavior* av Turner & Bateson, Cambridge University Press, andra utgåvan.
3. Jensen, P. (1993) Djurens beteende och orsakerna till det. LT förlag.
4. Biben, M. (1979) Predation and predatory play behaviour of domestic cats. *Animal Behaviour* 27, 81–94.
5. Macdonald, D., Yamaguchi, N., Karba, G. (2000) Group-living in the domestic cat: its sociobiology and epidemiology. I boken *The domestic cat, the biology of its behavior* av Turner & Bateson, Cambridge University Press, andra utgåvan.
6. Rochlitz, I. (2000) Feline Welfare Issues. I boken *The domestic cat, the biology of its behavior* av Turner & Bateson, Cambridge University Press, andra utgåvan.
7. Heidenberger, E. (1997) Housing conditions and behavioural problems of indoor cats as assessed by their owners. *Applied Animal Behaviour Science* 52:3–4, 345–364.
8. Neville, P. F. (2004) An ethical viewpoint: the role of veterinarians and behaviourists in ensuring good husbandry for cats. *Journal of Feline Medicine and Surgery* 6, 43–48.
9. Jongman, E. (2007) Adaptation of domestic cats to confinement. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research* 2:6, 193–196.
10. Bradshaw, J. & Hall, S. (1999) Affiliative behaviour of related and unrelated pairs of cats in cat-teries: a preliminary report. *Applied Animal Behaviour Science* 63:3, 251–255.
11. Rochlitz, I. (2005) A review of the housing requirements of domestic cats (*Felis silvestris catus*) kept in the home. *Applied Animal Behaviour Science* 93, 97–109.
12. Amat, M. et al (2009) Potential risk factors associated with feline behaviour problems. *Applied Animal Behaviour Science* 121, 134–139.
13. Lindqvist, C., Loberg, J., Andersson, M. (2009) Önskat beteende hos katt ur ägarnas perspektiv – en orsak till avlivning? Slutrapport till Jordbruksverket, oktober 2009.
14. Rosenblatt, J. S. & Aronson, L. R. (1958) The influence of experience on behavioural effects of androgen in prepuberally castrated male cats. *Animal Behaviour* 6:3–4, 171–182.
15. Finkler, H. & Terkel, J. (2010) Cortisol levels and aggression in neutered and intact free-roaming female cats living in urban social groups. *Physiology & Behaviour*, 99:3, 343–347.

11. Kaniner

11.1 Naturligt beteende hos kaniner

Kaniner kommer ursprungligen ifrån Sydeuropa men finns nu både förvildade och tama över stora delar av världen.¹ I motsats till vad många tror så är kaniner inte gnagare, även om de liknar gnagarna på många sätt. Istället är de så kallade hardjur, nära släkt med hararna men mycket olika dem till sitt levnadssätt. Medan harar är solitära och lever ovan jord, är kaniner mycket sociala och bor i hålor. Harar föds välutvecklade och klarar sig snabbt själva, medan kaniner föds utan päls och lever länge med sina mödrar.²

11.1.1 Mycket sociala

Vilda kaniner lever i grupper på två till tjugo vuxna djur, som använder samma håla eller annan boplatz.² Ofta lever flera sådana mindre kaningrupper i samma område och bildar på det sättet en koloni.³ Kaninerna i en grupp umgås tätt och kommunicerar mycket. Minst tjugo olika sociala beteenden har beskrivits. Till exempel är det vanligt att de vilar tillsammans och putsar varandra.⁴

11.1.2 Hemmakära men rörliga

Kaniner håller sig inom ett begränsat område, som beroende på födotillgång och gruppstorlek kan variera från 0,4 hektar och ända upp till 5 hektar.^{1, 2, 5} De rör sig uppemot tre kilometer varje dag⁵ och är framför allt aktiva mellan skymning och gryning.¹

11.1.3 En grävande hare

Kaninens vetenskapliga namn, *Oryctolagus cuniculus*, betyder grävande hare. Grävandet är ett mycket centralt beteende för kaniner. I sina hålor får de skydd från rovdjur, men också mot både varma sommarkvarnar och kalla vintrar.^{2, 6}

11.1.4 Ständigt på sin vakt

Kaniner är populära byten för många rovdjur. Som motdrag har kaninerna utvecklat god hörsel och luktsinne och ett brett synfält. De är ständigt på vakt och står ofta på bakbenen och spanar. Kaniner förlitar sig på sin snabbhet för att hinna springa ifrån rovdjuret och ner i sin håla. De går aldrig särskilt långt från närmsta boingång.²

11.1.5 Gräsätare

Kaniner äter framför allt gräs, örter och löv, men även en del frukt samt rötter och bark. De är utpräglade gräsätare med ett matsmältningssystem som behöver stora mängder grova fibrer för att fungera.¹ Vilda kaniner spenderar över 60 procent av sin aktiva tid med att beta.¹

11.2 Möjligheter till naturligt beteende i fångenskap

Kaniner är kanske det djurslag som har flest olika roller i vårt samhälle: de är vanliga som sällskapsdjur, men används också i djurförsök och för kött, päls, och ull, och de jagas både för nöje och då de ses som skadedjur.

11.2.1 Små burar

De flesta höjer fortfarande inte på ögonbrynen inför en ensam kanin i en bur på en halv kvadratmeter, medan alla inser hur illa det skulle vara om en katt eller hund levde på det sättet. Kaniner har ett stort rörelsebehov, och i de små burarna kan de inte ens ta ett normalt kaninskutt.⁷ En vanlig laboratoriebura är en tredjedels kvadratmeter stor och 44 cm hög,⁸ vilket är för trångt för att de ska kunna sträcka ut sig när de ligger ner och alldeles för litet för normal rörelse. I buren saknas förstås möjligheter att gräva, och en vuxen kanin kan inte stå upprätt eller ens sitta med öronen resta.⁷ Unga kaniner i burar leker mindre än kaniner som lever ute, och bristen på normal rörelse kan orsaka benskörhet och skelettförändringar.^{1,8}

11.2.2 Plågsam ensamhet

Det är fortfarande mycket vanligt att kaniner hålls ensamma, både för sällskap och avel och på djurförsökslaboratorier. Alltför ofta har zooaffärer erbjudanden av typen ”Bura plus kanin 800 kr” och många ifrågasätter inte att kaniner hålls ensamma. Men ensamhet är ett mycket stort problem för kaniner. Kaniner som hålls ensamma utvecklar fysiologiska tecken på långtidsstress och visar beteenden som tyder på uttråkning, som att sitta hopkrupna en stor del av tiden.^{1,7} Sällskap av till exempel marsvin eller människor kan vara stimulerande för kaninen, men kan aldrig ersätta kontakten med andra kaniner.

11.2.3 Pellets istället för gräs

Precis som när det gäller andra gräsätare är kaniner anpassade för att äta relativt näringsfattig kost under hela dygnet. Att få pellets

Foto: Carl Mueller

En kanin i en bur kan inte få utlopp för viktiga behov som att skutta och gräva. Ensamheten är plågsam eftersom kaniner behöver social kontakt med andra kaniner för att må bra.

serverat i portionsform är därför helt fel för dem. Spannmål och fröer, som är vanligt i ”gnagarblandningar” i zoohandeln, är ännu värre och gör många kaniner sjuka. Fiberbristen leder bland annat till ökad risk för mag-/tarmproblem och förvuxna tänder.⁹ Fri tillgång till hö är mycket viktigt för att undvika beteendestörningar.^{8, 10} Det är avgörande att de får just långstråigt foder; om höet mals ner eller görs till pellets fyller det inte samma funktion. Det går då för fort att äta upp och ger inte utlopp för kaninernas födosöksbeteende.¹⁰

11.2.4 Vanligt med beteendestörningar

Kaniner som lever i en stimulansfattig miljö kan utveckla beteendestörningar som burgnagning, pälsätning, överdriven putsning och överdrivet ätande.¹ Det är också mycket vanligt med stereotypier, som framför allt har undersökts hos kaniner på laboratorier.⁷ Bland annat kan de ses frenetiskt ”gräva” mot burens botten och väggar eller röra sig runt runt i buren.^{1, 7} De kan också utföra så kallade tomgångshandlingar, som att tugga i luften, och dräktiga eller sken-dräktiga honor som inte har tillgång till bobyggnadsmaterial kan försöka ”bygga bo” med ingenting.^{1, 7} Dessa beteenden bottnar i frustration över olika saker, som att inte kunna gräva, röra sig eller

äta stråfoder. Reaktionen på den dåliga miljön kan också bli den omvända; en uttråkad kanin kan reagera genom att bli inaktiv en stor del av tiden, sluta tvätta sig eller äta dåligt.^{1, 7} Beteendestörningarna är vanligast nattetid, då kaninerna naturligt är som mest aktiva och buren som mest begränsande, och det är därför stor risk att de inte upptäcks.⁷

Källor

1. Lidfors, L & Edström, T (2010) The laboratory rabbit. I boken The UFAW Handbook on the Care and Management of Laboratory and Other Research Animals, eight edition. Ed. Hubrecht, R & Kirkwood, J. Wiley-Blackwood.
2. Cowan, D.P. & Bell D.J. (1986) Leporid social behaviour and social organisation. Mammal review 16, 169-179.
3. Vastrade, F. M., (1986) The social behaviour of free-ranging domestic rabbits (*Oryctolagus cuniculus* L.) Journal of Applied Animal Behaviour Science 16, 165-177.
4. Lehmann, M. (1991) Social behaviour in young domestic rabbits under semi-natural conditions, Appl. Animal Behaviour Science 32, 269-292.
5. Vastrade, F. M., (1987) Spacing behaviour of free-ranging domestic rabbits, *Oryctolagus cuniculus* L. Journal of Applied Animal Behaviour Science 18, 185-195.
6. Morgenegg, R. (2009) Appropriate care – a basic right for all rabbits. Schweiz.
7. Gunn, D. & Morton, D. (1995) Inventory of the behaviour of New Zealand White rabbits in laboratory cages. Applied Animal Behaviour Science 45, 277-292.
8. Lidfors, L (1997) Behavioural effects of environmental enrichment for individually caged rabbits. Applied Animal Behaviour Science 52, 157-169.
9. Runsten, B. specialistveterinär Blå Stjärnan Göteborg. Personlig kommunikation 2010-08-30.
10. Leslie, T. K. et al (2004) Preference of domestic rabbits for grass or coarse mix feeds. Animal Welfare 13, 57-62.

12. Djurens Rätts krav

Djurens Rätt kräver att alla djur ska ges möjligheter att bete sig naturligt och få sina behov tillgodosedda. Det innebär i praktiken bland annat att:

- Modersdjur och ungar (exempelvis kor och kalvar respektive hönor och kycklingar) ska inte skiljas från varandra tidigare än den naturliga tiden för avvänjning.
- Kor ska inte hållas uppbundna.
- Grisar ska ha tillgång till utevistelse med möjligheter att böka och beta.
- Inga hönor ska hållas i burar.
- Fiskar ska behandlas som de kännande individer de är och få leva på ett sätt som möjliggör att deras beteendebehov tillfredsställs.
- Ett förbud mot pälsfarmning ska införas.
- Möss och råttor ska få leva i sociala grupper i en komplex miljö där de kan få utlopp för beteendebehov som att röra på sig, sträcka på sig, söka efter föda, gräva, klättra och bygga bon.
- Hästar ska hållas tillsammans med andra hästar och ha tillgång till daglig utevistelse i hage med möjligheter att springa.
- Hästar ska få sitt födosöksbehov tillgodosett genom att få beta, eller äta annat grovfoder (till exempel hö) då bete inte finns.
- Katter ska ha tillgång till utevistelse samt ges möjligheter att klättra och utföra jaktbeteende.
- Kaniner ska hållas tillsammans med andra kaniner och ges möjligheter att skutta och gräva hålor.
- Alla kaniner ska ges tillgång till stråfoder som gräs eller hö.

Djurens Rätt

Djurens Rätt är en partipolitiskt obunden frivilligorganisation. Med det personliga samtalet och det skrivna ordet som arbetsredskap verkar vi för ett samhälle som respekterar djurens rättigheter.

Djurens Rätt är en bred folkrörelse med 35 000 medlemmar. Huvudområdena för vårt arbete är djurförsök, livsmedelsindustrin, pälsindustrin och konsumentfrågor.

Djurens Rätt är helt beroende av frivillig hjälp för att kunna hjälpa djuren.

Bli medlem du också!

www.djurensratt.se

Tel: 08-555 914 00

Plusgiro: 90 10 87-7

Verkligheten kolliderar med djurens behov

Det finns en utbredd uppfattning om att det är alldeles tillräckligt att djuren har det rent omkring sig och får näringsrik mat, vatten och veterinärvård. Med den här rapporten vill vi visa att det inte stämmer. Djur måste också ges möjlighet att bete sig naturligt – annars mår de dåligt.

Djurskyddslagens fjärde paragraf slår fast att djur ska ha möjlighet att bete sig naturligt. Lagen är dock ingen garanti för att det är så djurens verklighet ser ut. Kor och kalvar skiljs från varandra direkt efter födseln, hönor hålls i burar, grisar får inte böka, fiskars behov av utrymme och socialt beteende ignoreras i akvarier och fiskodlingar, minkar hålls i burar utan möjligheter att simma eller klättra, möss och råttor som används i djurförsök får inte sträcka på sig, klättra eller bygga bon, hästar hålls ensamma, katter hålls ofta enbart inomhus där de inte kan klättra eller jaga och kaniner hålls ensamma i burar där de inte kan gräva hålor.

Så får det inte fortsätta. Djurens Rätt kräver att djurens beteendebestanden tas på allvar och att djurskyddslagen uppfylls i praktiken.

Foto: Carl Mueller

ISBN 978-91-88786-81-4

Djurens Rätt
Box 2005
125 02 Älvsjö
www.djurensratt.se
info@djurensratt.se
08 - 555 914 00

Djurens Rätt.